

Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri

Ar. Gör. Elem Eyrice TEPECİKLİOĞLU*

*Yaşar Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü*

1. Giriş

On altıncı yüzyılda Avrupa tarafından köle ticaretiyle sömürülmeye başlamış olan Afrika kıtasının, 1884-1885 yılları arasında süren Berlin Konferansı ile yine dönemin büyük Avrupalı devletlerince kağıt üzerinde paylaşımı tamamlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nı takiben sömürgeci yönetimden kurtulup bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan bu ülkelerle Türkiye'nin ilişkisi ise, inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Osmanlı Devleti döneminde özellikle kıtanın kuzeyindeki ülkelerle ilişkilerde, bölgede var olan Osmanlı hakimiyeti nedeniyle bir süreklilik bulunmaktaydı. Ancak bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin, kurulduğu andan 1990'lı yılların sonuna kadar, kıtadaki ülkelerle ilişkileri minimum düzeyde seyretti. Bu dönemde Türkiye'nin ne tutarlı bir Afrika politikası ne de Afrika'ya açılma gibi bir niyeti bulunmaktaydı. Aslında bu durum sadece Türkiye'ye özgü değildir. Sahra-altı bölgesi başta olmak üzere Afrika kıtası, uzun yıllar uluslararası sistemde marjinal ve incelenmeye değer görülmeyen bir bölge olarak kaldı. Afrika'nın, Soğuk Savaş döneminin Doğu-Batı kamplaşması ekseninde

* elem.eyrice@gmail.com

taşıdığı ikincil önem ve özellikle siyasal ve güvenlik odaklı sebeplerle iki kutup açısından da oldukça az önem taşıması durumu, kıtaya yönelik akademik ilginin azlığının da en önemli nedenidir. Ancak 1990'lı yılların başında Soğuk Savaş'ın ürünü iki kutuplu sistemin sonunun gelişi, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de dış politikanın gözden geçirilmesi zorunluluğunu doğurdu.

Bu tarihten sonra, büyük güçlerin rekabet alanlarını Afrika'ya yöneltmeye başlamasıyla kıta, Berlin Konferansı esnasında olduğu gibi kağıt üzerinde olmasa da, giderek yeni bir "paylaşımın"¹ eşiğine geldi. Bugün Avrupa Birliği (AB), Çin ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere, Japonya, Hindistan, Brezilya ve Rusya gibi büyük güçler, kıtadan en büyük payı kapmak amacıyla birbirleriyle yarışmaktalar. Bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, Güney Afrika eski Devlet Başkanı Thabo Mbeki'nin "Afrika Rönesansı"ndan bahsederek, yirmi birinci yüzyılın Afrika yüzyılı olduğunu iddia ettiği ünlü konuşması daha da anlam kazanmaktadır.² Afrika'daki mevcut konumumuzu daha iyi değerlendirebilmek ve kıtada büyük güçler arasında yaşanan yeni hegemonya yarışında ülkemizin durumunu ortaya koymak için, öncelikle günümüzün büyük güçlerinin Afrika ülkeleriyle ilişkilerini değerlendirmek faydalı olacaktır. Üstelik, bu güçlerin Afrika'daki konumları ve kıtadaki ülkelerle ilişkileri, Türkiye'nin Afrika'ya olan ilgisini artırmada dışsal bir faktör olarak yer almaktadır. Bölgesel güç olma yolunda ilerleme iddiasındaki Türkiye için artık Afrika'yı göz ardı etme lüksü bulunmamaktadır. Ancak Türkiye, en azından şimdilik, Afrika söz konusu olduğunda kıtadaki faaliyetlerine kısaca değineceğimiz bu büyük güçlerle yarışabilecek durumda değildir.

2. Yükselen Afrika

Çin Halk Cumhuriyeti, Afrika'ya en çok ilgi gösteren ülkelerin başında gelmekte ve Çin-Afrika ilişkilerinin tarihi yarım asrı aşmış bulunmaktadır. Afrika ilişkilerini Bandung Konferansı'nın hemen ertesinde, 1956 yılında Mısır ile başlatan Çin'in, bu dönemdeki asıl niyeti diplomatikti.

¹ Burada, Berlin Konferansı ile ilgili olarak literatürde kullanılan "Scramble for Africa" (Afrika'nın paylaşılması) terimine gönderme yapılmaktadır.

² Bu konuşmanın ayrıntıları için bkz. International Relations & Cooperation, Republic of South Africa, "The African Renaissance Statement of Deputy President, Thabo Mbeki, SABC, Gallagher Estate, 13 August 1998", <http://www.dfa.gov.za/docs/speeches/1998/mbek0813.htm>, (erişim tarihi: 01.05.2012).

Tayvan'ın uluslararası alanda tanınmasını engellemek amacıyla Afrikalı devletlerin desteğine ihtiyaç duyan Çin, uzun yıllar altyapı çalışmaları için kıta ülkelerine oldukça önemli miktarlarda yardımda bulunmasına rağmen, bu çalışmaların çoğu iktisadi kalkınma temelli değildi. Kıtayla ilk ilişki kurmaya başladığı dönemde Afrika ülkelerinin bağımsızlık mücadelelerine destek veren, hatta çeşitli ülkelerdeki kurtuluş örgütlerinin eğitilmesinde yardımcı olan Çin, 1966'da geçirdiği Kültür Devrimi'nde kıta ile ilişkisini bir süreliğine askıya alsa da, 1970'li yılların sonunda Mao'nun ölümüyle Afrika'da tekrar aktif olmaya çalışmıştır. Ne var ki, 1980'li yıllarda ülke, Batılı güçlerin yardım programlarıyla boy ölçüşecek güçte değildi. 1990'lı yıllar ise, Çin-Afrika ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Bu tarihten itibaren Tayvan'ın tanınmasıyla ilgili korkusu kalmayan Çin'in, aynı zamanda, kıta ile yaptığı ticaret hacmi çok büyük bir artış gösterdi. Şu anda kıtadaki 53 ülkenin 48'iyle diplomatik ilişkileri olan Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı'nın her sene ilk yurtdışı ziyareti Afrika kıtasına gerçekleştirilmekte.³ Çin-Afrika ilişkilerinin resmi olarak kurulmaya başlandığından bu yana yaklaşık 50 senede değişen esas etken, ülkenin dünya politikasında hızla yükselen bir güç olarak ortaya çıkması ve ekonomisindeki gelişmeye paralel olarak petrol başta olmak üzere Afrika'dan sağlayabileceği doğal kaynaklara duyduğu ihtiyacın giderek artmasıdır.

Çin'in Afrika'nın kaynaklarına duyduğu ihtiyacın bir sonucu olarak, 2002'den 2003'e kadar Çin-Afrika ticaret hacmi iki katına çıkarak 18.5 milyar dolara ulaştı. 2005 yılında tekrar iki katına ulaşarak 32.17 milyar dolar olan bu ticaret hacmini, 2006 yılında Çin-Afrika ilişkilerinin ellinci yılına denk gelen Çin-Afrika İşbirliği Forumu Beijing Zirvesi'nde iki katından fazla bir orana çıkarma sözü veren Çin, 2010 yılında kıtayla 100 milyar dolarlık bir ticaret hacmine ulaşmayı hedeflemekteydi. Geçtiğimiz yıl içinde bu amacına ulaşan Çin'in, AB ve ABD'nin ardından kıtanın üçüncü ticaret partneri olmasına rağmen, kısa süre içinde bu ülkeleri geçerek birinci

³ Li Anshan, "China's New Policy toward Africa", *China into Africa: Trade, Aid and Influence*, der., Robert I. Rotberg, Washington D.C., Brookings Institution Press, 2008 s. 21-25, David H. Shinn, "Military and Security Relations: China, Africa, and the Rest of the World", *China into Africa...*, s.155-156, Kerry Brown ve Zhang Chun, "China in Africa – Preparing for the Next Forum for China Africa Cooperation", Asia Programme Briefing Note: ASP 2009/02, Chatham House, s.3, http://www.chathamhouse.org.uk/files/14269_0609ch_af.pdf, (erişim tarihi 10.05.2010), Princeton N. Lyman, "China's Rising Role in Africa", Presentation to the U.S-China Commission 21.07.2005, http://www.cfr.org/publication/8436/chinas_rising_role_in_africa.html, (erişim tarihi 20.06.2010) ve Ian Taylor, *China and Africa: Engagement and Compromise*, London and New York, Routledge, 2006, s.17-21.

sıraya ulaşacağı öngörülmüyor.⁴ Çin tarafından izlenen Afrika politikasının en önemli özelliği, yardımda bulunulacak ya da ticari ilişkiler içerisine girilecek ülkelerin içişlerine karışmama ilkesi sonucu, bu ülkelere insan hakları ve demokrasi gibi belli şartların dayatılmamasıdır. Bu politikayla ilgili olarak getirilen eleştirilere, Dışişleri Bakan Vekili Zhou Wenzhong, “iş ile siyaseti birbirinden ayırmaya çalıştıkları” cevabını vermiştir.⁵ Çin-Afrika ilişkilerindeki artış, sadece ülkenin enerji ihtiyacı ile ilgili olmayıp, Çin’in bölgesel bir güç olmaktan çıkarak süper güç olma isteği ve kıtanın Çin için taşıdığı stratejik önemle de bağlantılıdır. Bu açıdan önemli petrol rezervlerine sahip Nijerya’nın, 2005 yılında bütün petrol arama, çıkarma ve işletme haklarını Çin’e devretmesi büyük önem taşımaktadır.⁶ Çin ürünlerinin Nijerya pazarlarına sokulmasının, ülkenin en büyük ihracat ortağı ve ikinci büyük ithalat ortağı olan ABD için ne kadar büyük bir tehlike arz ettiği gözden kaçırılmamalıdır.

ABD Başkanı George W. Bush, Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Hu Jintao’nun 2007 yılında sekiz Afrika ülkesini kapsayan gezisinden yaklaşık bir sene sonra, 16-21 Şubat günleri arasında, Benin, Tanzania, Gana, Ruanda ve Liberya olmak üzere beş Afrika ülkesini kapsayan bir Afrika turuna çıktı. ABD müttefiki olarak bilinen bu ülkelerle yapılan görüşmelerin ardındaki sebep, bu ülkelerin özellikle AIDS ve sıtma gibi sağlık sorunlarını çözme konusunda yardım anlaşmaları imzalamak gibi gözükmekteydi ancak asıl amaç, ABD’nin Afrika’da kurmayı planladığı askeri güçle; Birleşik Devletler Afrika Gücü (AFRICOM: United States Africa Command) ile ilgiliydi. Her ne kadar Vaşington tarafından bu kuvvetin, sadece güvenlikle ilgili olmadığı, aynı zamanda kıtada kalkınmayı, ekonomik gelişmeyi ve demokrasiyi sağlayacağı söylene de, Afrika ülkeleri bu konudan dolayı oldukça endişeliler ve başta Nijerya ile Güney Afrika olmak üzere, AFRICOM’a karşı oldukça sert bir tutum sergiliyorlar.⁷

⁴ Eshter Pan, “Q&A: China, Africa, and Oil”, 18.01.2006, [Council on Foreign Relations, http://www.cfr.org/publication/9557/china_africa_and_oil.html](http://www.cfr.org/publication/9557/china_africa_and_oil.html), (erişim tarihi 21.06.2010) ve Jennifer G. Cooke, “China’s Soft Power in Africa”, *Chinese Soft Power and Its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*, der., Carola McGiffert, A Report of the CSIS Smart Power Initiative, 2009, s.29-30.

⁵ Howard French, “China in Africa: All Trade and No Political Baggage,” *New York Times*, 08.05.2004, <http://www.nytimes.com/2004/08/08/international/asia/08china.html?pagewanted=1&pagewanted=1>, (erişim tarihi 22.06.2010).

⁶ Michal Meidan, “China’s Africa Policy: Business Now, Politics Later”, *Asian Perspective*, No. 30-4(2006), s. 81 ve Anshan, s.37.

⁷ BBC, “Bush begins Africa trip in Benin”, 16.02.2008, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7247370.stm>, (erişim tarihi 01.03.2011) ve Elem Eyryce, “Bush’s Prestige Tour on Africa”, *The Journal of Turkish Weekly*, <http://www.turkishweekly.net/news/52598/bush-s-prestige-tour-on-africa.html>, (erişim tarihi 03.03.2011).

Aslında, Çin'in aksine Birleşik Devletler, Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmekte oldukça geç kalmış, hatta kıta, uzun yıllar boyunca ABD dış politikasında en az öneme sahip bölgelerin başında gelmiştir. Ancak, 1990'lardan itibaren, Vaşington'ın Afrika politikasında da radikal bir değişiklik gözlemlenmeye başlanmıştır.

ABD'nin, Afrika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme isteğinin ardında üç temel saik bulunmaktadır: Bunlar arasında en önemlisi, yani AFRICOM'un kurulmasının ardındaki neden, Afrika'nın doğal kaynaklarına özellikle de petrol rezervlerine erişimin güvence altına alınması isteğidir. ABD'nin kıtadaki petrol kaynaklarına giderek daha da bağımlı olacağı bizzat Amerikalı uzmanlar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir (Her ne kadar Afrika'nın dünya petrol rezervleri içindeki payı, özellikle Ortadoğu'ya oranla önemsiz olsa da, kıtada keşfedilmemiş petrol kaynaklarının olduğu iddiası, Büyük Güçler arasında Afrika üzerinde artan yarışın ana nedenlerindendir). ABD'nin Afrika politikasının ikinci hedefi, Çin'in kıtada etkinliğini artırma yolundaki girişimlerini durdurmanın ve böylelikle kıtadaki hegemonya yarışında geri kalmama isteğinin bir yansımasıdır. Hatta ABD'nin Afrika Komutanlığını, kıtada artan Çin etkisine karşı oluşturmaya çalıştığı da söylentiler arasında yer almaktadır.⁸ ABD'nin 1990'lı yıllarla birlikte değişmeye başlayan Afrika politikasının bir diğer sebebi olarak, 11 Eylül sonrası girilen "terörizmle savaş"ta, kıtanın bir üs olarak kullanılması isteği gösterilmektedir.⁹ Ancak sebep ne olursa olsun sonuç kısa süre içinde değişeceğe benzemiyor. Afrika, önümüzdeki yıllarda, diğer büyük güçlerin de kıtada etkinliklerini artırma girişimlerine rağmen, iki ülke arasında yeni bir hegemonya yarışının yaşanacağı bir yer olmaktan kurtulamayacak gibi görünmektedir.

İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupa Birliği'nin (AB) temel aktörleri, bilindiği üzere sömürgeci geçmişlerinden ötürü Çin ve ABD'den çok önceleri Afrika kıtasındaki ülkelerle ilişki kurmaya başlamışlardı. Bu ülkeler, Afrika'yla daha derin ilişkilere sahiptirler; ancak Çin ve ABD'nin kıta ülkeleriyle iktisadi, ticari ve siyasi ilişkilerini bu hızla geliştirmeye devam etmesi durumunda AB'nin, kıtada her geçen gün şiddetlenen hegemonya yarışında geri kalması muhtemel görünüyor. Avrupa Birliği'nin kıta ülkeleriyle ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerini geliştirme girişimi,

⁸ Jahi Issa ve Salim Faraji, "The Obama Administration: Revisiting and Reconsidering AFRICOM", *The Journal of Pan African Studies*, No. 2-9(2009), s. 261.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Elem Eyryce ve Çağlar Dölek, "AFRICOM as the Manifestation of U.S. Policy Shift towards Africa", 26.02.2008, *The Journal of Turkish Weekly*, <http://USAkyayinlari.com/comments.php?id=2847>, (erişim tarihi 03.04.2010).

ABD ve Çin'e nazaran çok daha önce başlasa da, bu iki ülke gibi AB ülkelerinin de kıtaya olan ilgisi, 1990'ların sonu ve 2000'li yılların başında önemli ölçüde artmıştır. Örneğin, 2000 yılında Kahire'de ilk AB-Afrika Zirvesi yapılmış ve 2001 yılında "Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık" (NEPAD; The New Partnership for Africa's Development) oluşturulmuştur. 2005 yılı Ekim ayında ise, Avrupa Komisyonu tarafından AB'nin Afrika Stratejisi konulu bir bildiri yayınlanmıştır. Söz konusu stratejinin hedefi tüm AB aktörleri için tek bir çerçeve oluşturmak ve Afrika'nın kalkınmasının AB'nin önde gelen siyasi öncelikleri arasında yer almasını sağlamaktır. 2006 ve 2007 yılları boyunca AB, Afrika Stratejisi'nde yer alan politika ve faaliyetlerin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Bu doğrultuda, "AB-Afrika Altyapı Ortaklığı" ve "AB Yönetim İnisiyatifi" başlatılmış, Afrika Birliği'nin (AfB) öncülük ettiği barışa destek faaliyetleri için daha fazla kaynak ayrılmıştır.¹⁰

2007 yılının sonunda Portekiz'in başkenti Lizbon'da yapılan Avrupa Birliği-Afrika Zirvesi, iki kıta arasındaki ilişkilerin gelişmesi yönünde yeni bir sayfa açmayı amaçlamaktaydı. Zirve, 2005 yılında kendi Afrika Stratejisi'ni¹¹ belirleyen AB üyesi ülkelerin ortak bir Afrika politikası oluşturma yönündeki kararlılıklarının bir ifadesi olması açısından ayrıca önemlidir. Zirve sonrasında kabul edilen ortak bildiride, AB ile Afrika arasında eşitlik ilkesine dayanan ilişkilere vurgu yapılıyor ve barış ile güvenliğin yanı sıra, bölgesel işbirliği, kalkınma, refah, insan hakları ve yatırım gibi konularda ilerlemenin sağlanması için ortak çalışmaların önemi vurgulanıyordu.¹² Lizbon Zirvesi, AB'nin Afrika Stratejisi'nin, kıtadaki ülkelerin de katılımıyla güçlü temeller üzerine inşası amacını taşımaktadır. Avrupa Birliği, Afrika'nın daha yakın bir ortağı haline gelmeye çalışmakta ve Afrika'ya ilgi duyan diğer önemli güçlerin yanısıra, kıtadaki etkisini artırma amacıyla hareket etmektedir. AB şu anda Afrika'nın en önemli ekonomik partneri konumundadır. AB sadece 2006 yılında kıtaya 93 milyar dolarlık mal ihraç etmiş ve petrol ile doğalgaz başta olmak üzere, 126 milyar

¹⁰ "Kahire'den Lizbon'a – AB-Afrika Stratejik Ortaklığı" Hakkında Özel Not, s. 1-2, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/.../afrika%20strateji.doc -, (erişim tarihi 12.03.2011).

¹¹ AB'nin Afrika Stratejisi için bkz. http://europa.eu/legislation_summaries/development/african_caribbean_pacific_states/r12540_en.htm

¹² "Lisbon Declaration - EU Africa Summit", Presidency of the European Union; Portugal 2007, http://www.eu2007.pt/NR/rdonlyres/BAC34848-05CC-45E9-8F1D8E2663079609/0/20071208LISBON_Declaration_EN.pdf (erişim tarihi 08.03.2011).

dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir.¹³ 2006 yılında Afrika'yla toplamda 200 milyar doları aşan ticaret hacmiyle AB, aynı yıl 71 milyar dolarlık ticaret hacmine sahip ABD'yi (12,1 milyar dolarlık ihracat ve 59,1 milyar dolarlık ithalat)¹⁴ ve 2005'te 32 milyar dolarlık ticaret hacmine ulaşabilen Çin'i geride bırakmıştır.

AB, Çin ve ABD'nin yanı sıra, Rusya, Japonya, Brezilya ve Hindistan gibi pek çok büyük güç, Afrika kıtasında etkinliklerini artırmak için özellikle son yıllarda önemli girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak bunlardan özellikle Çin ve AB ülkelerinin kıtaya ilişkisi, geçtiğimiz on yılda artış göstermesine rağmen, bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazandıkları andan itibaren genel olarak olumlu seyir göstermiştir. Kurulduğu andan itibaren yıllarca Batılı devletler topluluğunun bir parçası olduğunu kanıtlamaya çalışan Türkiye ise, uzun yıllar, Afrika'nın çoğu az gelişmiş ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeyi dış politika öncelikleri arasında kabul etmedi. Ancak günümüzün önemli büyük güçlerinin hepsinin Afrika ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme yolunda attıkları adımlar, Türkiye'de kıtaya yönelik gerek siyasi gerekse akademik alanda artan ilgide önemli ölçüde etkili olmuştur. Bölgesel güç olma gibi bir amaç taşıyan Türkiye, makalenin dördüncü bölümünde ayrıntılarıyla değinileceği üzere, kıtadaki etkinliğini artırma yolunda son zamanlarda pek çok adım atmıştır ancak Türkiye-Afrika ilişkilerinin her zaman olumlu seyrinde ilerlediği söylenemez. Bu nedenle, bir sonraki bölümde, "Afrika'ya Açılım" politikası benimsenmeden önce Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile mevcut ilişkileri irdelenecek ve bu alandaki belli başlı olaylara odaklanılarak, bu politikanın kabulünden önce Afrika'yla ilişkilerimizin seyri, tarihi bir çerçevede ele alınacaktır.

3. 2000 Öncesi Türkiye-Afrika İlişkileri

Son yıllarda Türkiye'de Afrika'ya olan ilgi, kıtanın uluslararası sistemdeki önemine paralel olarak gerek akademik camiada, gerekse siyasi alanda artmıştır.¹⁵ Zengin kaynaklara sahip oluşunun yanı sıra, kıtada var

¹³ "EU-Africa trade in facts and figures", MEMO/08/130, Brussels, Europafrica.net, 28.02.2008, <http://europafrica.files.wordpress.com/2008/06/02-08-ec-memo-on-eu-and-africa-trade-figures.pdf>, (erişim tarihi 15.03.2011).

¹⁴ "U.S.-African Trade Profile", African Growth and Opportunity Act, <http://www.agoa.gov/resources/US-African%20Trade%20Profile%202007%20-%20Final.pdf> (erişim tarihi 14.03.2011).

¹⁵ Türkiye'de bölge/alan çalışmalarının geçmişi çok yeni olmakla birlikte, Afrika kıtası, bu çalışmalar içinde en çok ihmal edilen bölge olagelmıştır. Aslında, Afrika ile ilgili çalışmaların tarihçesi, bu ülkelerle yürüttüğümüz siyasi ve ekonomik ilişkilerimizle

olduğuna inanılan ve henüz keşfedilmemiş petrol yataklarının bu ilgideki artışın başlıca sebeplerinden olduğu ortadadır. Ancak Türkiye'nin, dış politikasının en önemli ilkelerinden olan "Batılılaşma" politikası çerçevesinde uzun yıllar Afrika ülkelerini ihmal ettiği bir gerçektir. Bugün Afrika ülkeleri ile olan ilişkiler bağlamında geline nokta, geçmişin ihmalkarlığını ve tek yönlü politika anlayışını sona erdirmek amacını taşıması açısından son derece umut verici gözükmemektedir. Bu yazı bağlamında Türkiye'nin, özellikle geçtiğimiz on yılda uluslararası politikanın en önemli güçleri arasında adeta bir yarış haline gelen Afrika ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi konusunda ne çeşit girişimlerde bulunduğu irdelenmeye çalışılacaktır.

Kurulduğu andan itibaren yüzünü Batı'ya dönmeyi ve Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeyi ilk planda tutan Türkiye Cumhuriyeti için, İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlıklarını henüz kazanmış Afrika ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek çok elzem görülüyordu. Bu dönemde, "ileri" Batı uygarlığının bir üyesi olarak kabul edilme yolunda çaba gösteren bir ülkenin yolunun, ilerleme sürecinde henüz "emeklemekte" olan bu ülkelerinkiyle çakışması çok zordu. Avrupa'yı yıkıma sürükleyen bu savaş sonrasında Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD'den yardım alan, NATO'ya (North Atlantic Treaty Organization) üye olan ve ABD'nin teşvikiyle SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) Ortadoğu'da nüfuz kurmasını engellemeye yönelik olarak, Birleşik Krallık, İran, Irak ve Pakistan ile Bağdat Paketi adı altında bir güvenlik ve savunma örgütü kuran Türkiye, böylelikle 1950'ler boyunca Demokrat Parti (DP) hükümeti döneminde de Batı dünyasıyla yakınlaşırken, ısrarla Afrika ülkelerini görmezden gelmeye devam etmiştir. O dönemde, güvenliğini sağlamak için Batı ittifak sisteminde yer almak, Türk yetkililer için çok daha büyük önem taşımaktaydı.

paralellik göstermiştir. Türkiye, Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını en son tanıyan ülkelere biri olmuş ve kıtadaki pek çok ülke ile uzun yıllar diplomatik ilişki kurmamıştır. Siyasi iktidarların ilgisizliği, kıtaya karşı akademik ilgisizliği de beraberinde getirmiştir. Türkiye'de Afrika ile ilgili olarak yazılan belli başlı eserler de İkinci Dünya Savaşı sonrası kıtada yaşanan bağımsızlık dalgası dönemine denk gelmekte ve bu dönemim heyecanı ile merakı sona erdikten sonra ise uzun yıllar Afrika'yla ilgili zaten sınırlı olan bu eserlere ek olarak çok fazla yeni çalışma yapılmadığı görülmektedir. Türkiye'de Avrupa, Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya gibi bölge çalışmalarına yönelik ilginin tarihi nispeten daha eskiye dayanırken ya da bu alanlarla ilgili olarak yüksek lisans ve doktora programları mevcutken, Afrika kıtasının tarihine, güncel meselelerine ve kültürüne yönelik ilginin ve de Afrika üzerine çalışan uzman sayısının azlığı düşündürücüdür.

Bu amaçla, Afrika ülkeleriyle olan ilişkiler çoğu zaman ikinci planda yer aldı. Türkiye'nin 1950'li, 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca kıtadaki ülkelere karşı izlediği resmi tutumu göstermesi açısından önemli bir kaynak niteliğinde olan "Afrika ve Biz" adlı makalesinde Ataöv, bu tutumu şu şekilde özetlemektedir: 1951 ve 1953 yıllarında, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda Fas'ın bağımsızlığı konusu gündeme geldiğinde, bu konunun ertelenmesi yönünde oy kullanan Türkiye; 1952'de Tunus'un bağımsızlığı söz konusu edildiğinde ise -ilerleyen yıllarda Cezayir'in bağımsızlığı söz konusu olduğunda tekrarlanacağı gibi- sorunun Fransa ile Tunus arasında bir "iç" sorun olduğunu belirtmiştir. Ataöv'ün de aktardığı üzere, gerek Ruanda ve Urundi'de BM'nin nezaretinde özgür bir seçim yapılması konusunda, gerekse Moritanya'nın bağımsızlığı oylanırken Türkiye çekimser kalmış, Türk yetkililere Angola konusunda "NATO müttefikleri" ile birlikte hareket edilmesi talimatı verilmiştir. Türkiye ayrıca, ülke sınırları içinde izlediği ırkçı politikadan dolayı Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'nden çıkarılmasına ilişkin öneriyi desteklememiştir. Güney Afrika ile ilgili BM'de yapılan ırkçı azınlık baskısını kınama kararı oylamasında Türkiye, genel havanın bu şekilde olmasından dolayı lehte oy vermiştir ancak, BM'deki Türkiye daimi temsilcisi yine de, Güney Afrika'ya bağımsızlık ve milli egemenlik hakkının verilmesi ile ülkede serbest seçimler yapılması hükümlerinin Türk tarafınca aşırı bulunduğunu belirtmiştir. Ünlü Güney Afrikalı politikacı Nelson Mandela'nın özgürlüğüne kavuşturulmasına ilişkin olarak BM Genel Sekreterine sunulan mektubu imzalamaktan bile çekinen Türkiye, ancak 1967'de Güney Afrika'da ırk ayrımını kınayan BM kararında 89 ülkenin arasına katılabiliştir.¹⁶

1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde Türkiye'yi temsil etmiş, Türkiye'nin önemli büyükelçilerinden Mahmut Dikerdem, Türk yetkililerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Asya ve Afrika'da cereyan eden bağımsızlık hareketlerinden haberdar olmadığını, hatta hükümet yetkililerinin, değişen tek şeyin bu sömürgelerin egemenliğinin Batılı devletler arasında el değiştirmesi olduğunu düşündüklerini aktarmaktadır. Dikerdem'in belirttiğine göre, bu dönemde Türk Dışişlerine verilen talimat, Birleşmiş Milletler'de bu ülkelerin geleceği ile ilgili olarak yapılan oturumlarda ABD gibi oy kullanmak, Cezayir meselesi gündeme geldiğinde Fransa'nın, Kıbrıs konusunda da İngiltere'nin yanında yer almaktı. Türkiye, bu politikaların bedelini ilerleyen yıllarda,

¹⁶ Türkaya Ataöv, "Afrika ve Biz", *Vatan*, 21.03.1976.

özellikle Kıbrıs konusu uluslararası gündeme taşındığında çok ağır bir şekilde ödeyecekti ama şimdilik, tek yapılması gereken Batılı müttefiklerle beraber hareket etmektir. Dikerdem, Menderes hükümetinin dış yardıma böylesine bağımlı olduğu bir dönemde aksinin düşünülmemeyeceği görüşünün üst düzey yetkililer arasında hakim olduğunu belirtmekte.¹⁷ Bu dönemde Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme çabası sonucunda ortaya çıkan krizde, yine müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa yanında yer almakta gecikmedik. Türkiye'nin bu gibi dış politika eylemleri birçok Afrika ülkesi ile ilişkilerini gerginleştirmiş, bunun sonucunda kıtadaki ülkelerle ilişkileri uzun yıllar düzelmemiştir. Afrika ülkeleri ile ilişkilerin iyi yönde gelişmemesinde, bu ülkelere bağımsızlık mücadeleleri döneminde verilen "desteğin" yanı sıra, tarihi Bandung Konferansı'nda takınılan resmi tutum da önemli bir paya sahiptir. Ancak Bandung'a gelene kadar ve hatta bu konferans sonrasında da Türkiye'nin Afrika kıtasındaki ülkelerle ilişkilerini geliştirme yönünde çok fazla adım attığı söylenemez. Bandung Konferansı'nın önemi, Türkiye'nin, bağımsızlıklarını yeni kazanmış ya da kazanmak üzere olan Asya-Afrika ülkelerine karşı kendi tarihi ile çelişir yönde bir tavır takınmasıdır.

Konferansa NATO üyesi tek ülke olarak katılan Türkiye'nin takındığı resmi tavır, Türkiye'yi temsil eden Başvekil Yardımcısı ve dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun, konferansın düzenlenmesinden yaklaşık bir sene sonra, 2 Şubat 1956'da yaptığı bir konuşmada açıkladığı konferansa katılımı nedeni göz önünde bulundurulduğunda şaşırtıcı gelmemelidir. "Evet müttefiklerimiz çok arzu ettiler, aman gidin dediler, siz gitmediğiniz takdirde fena olacak dediler."¹⁸ 18-24 Nisan 1955'te Endonezya'nın Bandung kentinde toplanan bu tarihi Asya-Afrika konferansının temel amaçlarından biri de, henüz bağımsızlığını kazanamamış ülkelerin bu emellerine destek vermektir. Dünya üzerinde her türlü sömürgecilğe ve bir halk topluluğunun diğerini hakimiyeti altında bulundurmasına karşı çıkma kararı alan bu konferans yoluyla, söz konusu ülkelerin bu kez de İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki yeni gücü olan ABD ve SSCB gibi ülkelerin etkisi altına girmelerinin önlenmesi amaçlanıyordu.¹⁹

¹⁷ Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları)*, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1977, s.65-69.

¹⁸ Aktaran, Emel Emre, "Türkiye'nin Bandung Konferansı'nda Asya-Afrika Ülkelerine İhaneti", *Özgür Üniversite Forumu*, No. 29(2005), s.87.

¹⁹ Bandung Konferansı, şu anda 115 üyesi olan Bağılantısızlık Hareketi'nin ortaya çıkışında oldukça önemli bir yere sahiptir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgiye, Bağılantısızlık Hareketi'nin resmi sayfasından (<http://www.nam.gov.za/>) ulaşılabilir.

Ancak Türkiye konferansta, uluslararası sistemde kendi başlarına var olabileceklerini kanıtlamak isteyen Asya-Afrika ülkelerinin karşısına tam anlamıyla karşıt tezlerle çıkmış ve bu ülkeleri hayal kırıklığına uğratmıştır. Konferansta, ikiye bölünmüş dünyada, bu iki bloğun dışında tarafsız kalacağını ilan eden Asya-Afrika ülkelerine, Türk tarafınca bir seçim yapmalarının zorunlu olduğu ısrarla dikte edilmeye çalışılmıştır. Bu ülkeler, Fatin Rüştü Zorlu'nun tüm Üçüncü Dünya liderlerine ABD'yle işbirliğini geliştirmeyi önermesi ve onları ABD yanlısı bir tutum almaya ikna etmeye çalışması karşısında şaşkınlığa düşmüşlerdi. Zorlu, konferansta, tarafsızlığın içinde bulunan koşullarda başarı sağlamanın mümkün olmadığını vurgulayarak, katılımcı ülkeleri, barışı korumak için NATO gibi kolektif müdafaa örgütlerine üyeliğin daha mantıklı olacağı hususunda iknaya çalışmıştır. Türkiye, bağılantısızlar hareketi için bir dönüm noktası olan konferansın temel amaçlarından biri olan "barış içinde bir arada yaşama" konusunu da gerçekleşmesi pek mümkün olmayan bir gaye olarak nitelendirmiştir. Konuşmasında sürekli olarak "komünist tehlikesine" vurgu yapan ve böyle bir tehlike karşısında tarafsız kalmanın olası sonuçlarına dikkat çekmeye çalışan Zorlu, bitarafılık siyasetinin sonuçlarına örnek olarak, "iyi niyetli fakat yanlış yola sürüklenen" Çekoslovakya devletinin âkibetini göstermiş ve konferans delegelerinden böyle bir "yolun ortası siyaseti"nin doğuracağı tehlikeler hakkında hükümetlerini ikaz etmelerini istemiştir. Böylelikle Çin ya da Sovyetler Birliği adını hiç zikretmemesine rağmen, "hakim olmak ihtirasları, bölge bütünlüğünü tehdit ve başkalarının dahili işlerine zorla müdahale veya nüfuz ve bazı yerlerde de silâhlı tecavüzden dolayı" dünyanın iki kısma ayrıldığını söylediği zaman kimi kastettiğini açıkça belirtmiştir. Zorlu'ya göre, Doğu Avrupa memleketleri, topraklarına kurtarıcı sıfatıyla giren ülkelerin müdahalesi sonucu hürriyetlerini yeniden kaybetmişlerdir. Bu yönüyle, tarafsızlık gibi bir politika, konferansa katılan Asya-Afrika ülkeleri için sadece kötü son anlamına gelebilirdi.²⁰

²⁰ Zorlu'nun konuşmasından açıkça, NATO'nun, barışsever devletler tarafından İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu zararları ortadan kaldırmak amacıyla kurulduğu gibi bir sonuç çıkıyordu. Ancak onun deyimiyle, "bir kurtarıcı olarak giren bir memleketin, milletlerarası taahhütleri ihlal ederek Doğu Avrupa memleketlerini nüfuzu altına alması ile bu ümitler kısa bir zamanda kırılmıştır." Bu gibi sözlerle Asya-Afrika ülkelerini tehlikenin büyüklüğü karşısında uyaran Zorlu, bu bölünmüş dünyada kendisinin "Batı" tarafında yer aldığını belirtmiş ve konferansa katılan ülkelerin de tarafsızlık yerine bu iki taraftan birini seçmelerinin en doğrusu olduğunu Çekoslovakya örneğinden yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır. (Aydın Tarihi, Nisan 1955: <http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=432&Yil=1955&Ay=4>, erişim tarihi 27.10.2010). Bu tarihi Asya-Afrika

Konferansta, Türkiye'nin Bağdat Paktı dolayısıyla müttefiklerinden olan İran ve Pakistan, Türk tarafı ile birlikte, Asya-Afrika ülkelerini, Sovyet tehdidini öne sürerek Batı Bloğu'na katılmaya iknaya çalışırken; bağlantısızlık terimini ilk olarak ortaya koyan ülke olan Hindistan ile Mısır ve Çin gibi ülkelerin başı çektiği çoğunluğu oluşturan grup, tarafsızlığı yani iki bloğa da eşit uzaklıkta kalınması gerektiğini savunuyordu. Zaten, bilindiği üzere Bağlantısızlık, bu konferans sonrasında önemli bir hareket olarak ortaya çıkmış ve sonradan Birleşmiş Milletler içinde etkili bir blok olarak belirecek gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu G-77'nin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Konferansta Asya-Afrika ülkelerinin yeni dış politika söylemleri olarak belirledikleri "tarafsızlık" ilkesini başarısız olmaya mahkum ve hatta tehlikeli olarak nitelendiren "bağlantılı" bir ülke olan Türkiye ise, konferans sırasında açıkça kendisinin hangi kutupta yer aldığını belirterek, diğer Asya-Afrika ülkelerine öteki kutup olan SSCB'nin yanında yer alırlarsa, bunun yeni bir boyunduruk altına girmekten başka bir anlamı olmayacağı görüşünü ısrarla kabul ettirmeye çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ortam, Türkiye'ye göre, tarafsız kalma gibi bir lüksü ortadan kaldırdığından bu ülkelere tek bir seçim hakkı kaldığı Zorlu tarafından her fırsatta tekrarlanıyordu. Zorlu'nun oldukça açık bir şekilde ortaya koyduğu bu Batı yanlısı tutumun konferansa katılan ülkelere ne kadar büyük bir hayal kırıklığı yarattığı ortadadır. Nitekim Türkiye, izleyen dönemlerde de Afrika ülkelerine karşı olan ilgisizliğini devam ettirmiş ve bu hayal kırıklığının giderek büyümesine bizzat sebep olmuştur.

Dikerdem, Mısır'da bulunduğu sırada gözlemlediği konferansa, Türk heyetinin ABD'nin sözcülüğünü yapmak ve bu ülkeleri "uluslararası komünizmin" oyununa gelmemeleri konusunda uyarmak için gittiğini, ABD'nin Türk hükümetinden açıkça bu rolü oynamasını istediğini belirtmektedir. Dikerdem'in ifade ettiği gibi, bu zorlu görev Türkiye'ye

Konferansı'nın bitişinin ertesi günü Ulus gazetesinde çıkan bir yazıda Zorlu'nun komünizmi eleştiren konuşması büyük övgü buluyor ve konferansta komünistliğin layığını bulduğu belirtiliyordu (Nisan 1955 tarihli Ayın Tarihi'nden alıntı: **Ulus**, 25.04.1955). Cumhuriyet gazetesinde çıkan 27 Nisan tarihli bir makalede ise, Bolşeviklerin tehlikeli bir şekilde istismar edebilecekleri bir tarafsızlık havasının yaratılmasının, Türkiye'nin çabaları sayesinde büyük oranda önlenildiği belirtilmekteydi. Ancak Türkiye'nin konferans sırasındaki bu tutumu, dönemin önemli Hint lideri Nehru'nun şiddetli itirazına yol açmış ve Nehru'yu, "komüniste komünist demek, bolşevizmin başka bir ad altında düpedüz emperyalizm olduğunu belirtmek hatadır ve Batı-Doğu gerginliğini arttırmaktan başka bir işe de yaramamaktadır" şeklindeki açıklamalarla kendi ülkesini savunmak zorunda bırakmıştır." Nisan 1955 tarihli Ayın Tarihi'nden alıntı: Ö. S. Coşar, "Bandung'ta Türkiye", *Cumhuriyet*, 27.04.1955.

“Amerikan uydusu” damgası vurulmasına neden olacaktı.²¹ Türkiye, bağımsızlığına yeni kavuşmuş ve uluslararası siyasette kendini ispat etmeye çalışan bu ülkelere karşı Bandung’da takındığı tutumu, daha sonraki dış politika kararlarında da aynen sürdürmeye devam etmiştir. Afrika kıtası ile ilişkilerin olumsuz yönde seyretmesinde, 1956 yılında Süveyş Krizi patlak verdiğinde Mısır’daki hükümete karşı takınılan tutum da önemli rol oynamıştır. Kriz, bilindiği üzere, Süveyş Kanalı’nın Mısır hükümeti tarafından millileştirilmesi üzerine patlak vermişti. İngiltere’nin oldukça önemli ulusal çıkarlarının olduğu böylesi bir durumda, Türkiye’nin politikası yine Batı’yla eşgüdüm göstermiştir. Ancak, burada önemli olan, Türkiye’nin İngiltere’yi desteklerken takındığı aşırı tutum ve kriz sırasında izlediği Batı yanlısı dış politikanın Arap ülkelerinde yarattığı yeni hayal kırıklığıdır.

Bu dönemde Türkiye, Süveyş Kanalı’nı en fazla kullanan diğer 21 ülke ile birlikte 1956 yılında Londra’da düzenlenen konferansa katılırken, Yunanistan, tüm Bağlantısızlar Hareketi ülkelerinde oldukça büyük bir sempatiyle karşılanan bir tutum sergileyerek, konferansa katılmayı reddetmiştir²² (Takip eden paragraflarda da değinileceği üzere, Yunanistan’ın Arap ve Afrika ülkelerinin bağımsızlığı ya da egemenlik hakları söz konusu olduğu bu ve benzeri pek çok olaydaki duruşu, ilerleyen yıllarda Kıbrıs sorunu uluslararası gündeme taşındığında kendisine büyük avantaj sağlayacaktı). Mısır Devlet Başkanı Nasır, Türkiye’yi, Mısır’ın ulusal çıkarlarını gözardı eden bir tutum sergileyerek Süveyş Kanalı’nın uluslararası denetim altında tutulması taraftarı olması ve Kanal’ın statüsü konusunda Batılı ülkelerle birlikte hareket etmesi nedeniyle “Batı emperyalizminin polisi” olmakla suçluyordu.²³ Bütün bu olaylar cereyan ederken dönemin Kahire Büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay’ın Devrim Konseyi’nin tüm üyelerini davet ettiği bir akşam yemeğinde Konsey üyelerine açıkça İngilizlerle uzlaşmayı önermesi, iki ülke arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Bu olayların ardından Tugay, Mısır’da, “persona non grata” (istenmeyen kişi) ilan edilmiş ve Mısır hükümetinin resmi organı “El Cumhuriyye”de yayınlanan bir makalede Türkiye, “emperyalistleri destekleyen ve Mısır’ı bir bloğa bağlamaya çalışan, İsrail ile diplomatik ve ticari ilişki kuran politika” izlemekle itham edilmiştir. Zaten Menderes hükümeti, Türkiye-Mısır ilişkilerinin uzun yıllar onarılamaz biçimde bozulmasına neden olan ardı ardına yaşanan bu tatsız olayların

²¹ Dikerdem, *Ortadoğu’da Devrim Yılları...*, s.117-118.

²² Hüseyin Bağcı, “Demokrat Parti’nin Ortadoğu Politikası”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, der., Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2001, 2. Baskı, s.120.

²³ *Ibid.*, s.120-121.

sonrasında, bu kez Irak ile dostluk kurma girişimlerine başlamıştır.²⁴ Bağdat Paktı'nın hayata geçirileceği bir zamanda, Ortadoğu ya da Afrika'da güvenilir bir müttefikin varlığı oldukça gerekliydi ve Mısır'ın ikna edilemediği bir durumda devreye Irak girdi. Nasır'ın Arap dünyasının liderliğini Türkiye'ye kaptırmama amacı ile Pakt'a katılmaktan özellikle kaçındığı da mevcut görüşler arasındadır. Ancak, SSCB'nin Ortadoğu'da bir nüfuz alanı kurmasını engellemek amacıyla ABD teşvikiyle kurulan bu ittifak sistemine, tüm girişimlere rağmen diğer Arap ülkelerinin katılımı sağlanamamıştır. Paktın 1955 yılında imzalandığı haberi, başta Mısır olmak üzere tüm Arap ülkeleri tarafından oldukça büyük bir tepkiyle karşılanmıştı. Mısır'da özellikle Süveyş Krizi sonrasında ortaya çıkan Türkiye aleyhtarı hava, bu süreçle de yakından alakalıdır.

Türkiye'nin Cezayir'in bağımsızlığı konusunda takındığı tutum, Afrika ülkeleri ile ilişkilerin seyrinde ayrıca önemlidir. Cezayir bağımsızlık mücadelesi devam ettiği sırada, kendisi de bir kurtuluş savaşı vermiş olması nedeniyle Türkiye, Cezayirli milliyetçiler için bir umut kapısı idi. Ancak, Cezayir halkına duyulan tüm sempatiye rağmen, Cezayir'in Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesi verdiği dönemde Fransa desteklenmiş ve Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamalarda Fransız savı aynen tekrarlanarak Cezayir sorununun Fransa'nın iç meselesi olarak görüldüğü belirtilmiştir. Bu dönemde Batı ittifakı içinde kalmak dış politikasının en temel yapıtaşlarından biri olduğu için Türkiye, müttefiki Fransa'yı karşısına almaktan çekinmiştir. Türkiye, Cezayir'in bağımsızlık mücadelesiyle ilgili olarak BM Genel Kurulu'nda yapılan toplantılarda 30 ülke ile birlikte çekimser oy kullanmış, hatta Cezayir konusu ile ilgili olarak BM'de yapılan oylamalarda Fransa'nın çekimser kaldığı durumlarda bile Cezayir aleyhinde oy kullanılmıştır. Gerekçe olarak da, NATO üyesi olunması sebebiyle Fransa'yla ilişkilerin zarar görmemesinin amaçlandığı ifade edilmiştir.²⁵

²⁴ Dikerdem, *op. cit.*, s.68-71, 87-88, 119. Kahire Büyükelçisi Fuat Tugay'ın geri çekilmesinin ardından yaklaşık bir buçuk sene maslahatgüzar olarak Mısır'da Türkiye'yi temsil eden Dikerdem'in aktardıkları, olaylara bizzat tanıklık etmesi nedeniyle ayrıca önemlidir. Dikerdem, aynı zamanda, Demokrat Parti döneminde girilen ekonomik kalkınma adımları için büyük oranda Amerikan yardımına bel bağlandığını ve o dönemde, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da yayılmasını önleme potansiyeli olan bir pakta ön ayak olunması durumunda, ABD yardımlarının artacağını düşünülmekte olduğundan bahsetmektedir. *Ibid.*, s.163.

²⁵ Numan Hazar, *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2003, s.112-113 ve Dikerdem, *op. cit.*, s.103-104. Ataöv, Türkiye'nin Cezayir'deki bağımsızlık mücadelesini resmen destekleyen en son devletlerden birisi olmasına rağmen, Cezayir'e askeri yardımda bulunan Arap olmayan ilk Müslüman devlet olduğunu belirtmektedir. Türk kamuoyunda çok fazla bilinmeyen bu yardım, Ataöv'ün

Türkiye'nin Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi konusunda takındığı bu tavır ve Birleşmiş Milletler'de yapılan görüşmelerde izlediği politika, iki ülke arasında uzun yıllar düzelmeyecek ciddi bir burukluğa yol açmıştır.

Afrika'nın bağımsızlığını yeni kazanan uluslarına destek veren ülkelerin başında gelmesi gereken Türkiye, bu ülkeleri uzun yıllar ihmal etmiş, hatta Batılı müttefiklerini kızdırmak endişesiyle, kıtadaki ülkelerle diplomatik ilişkiye girmek için bile öncelikle müttefiklerinin adım atmasını beklemiştir. Ancak uzun yıllar görmezden gelmeye çalıştığı Afrika ülkelerine, 1960'larda Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak uluslararası alanda destek sağlaması gerektiğinde ihtiyaç duymaya başlamıştır. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren hızla bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan bu ülkelerin o dönemde Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak lehte verecekleri oylar, BM'de önemli bir sayı oluşturmaları nedeniyle büyük önem arz eder hale gelmişti. Afrika ülkelerine bağımsızlıklarını kazanmaları döneminde verilen "destek", Kıbrıs sorunu konusunda Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler çapında yapılan girişimlerde ve ikna turlarında elbette ki Ankara'nın karşısına çıkacaktı. Bu ülkeler artık BM Genel Kurulu'nda Asya ülkeleri ile birlikte çoğunluğu ellerinde bulundurdıklarından birdenbire oldukça değerli hale gelmişlerdi.

Afrika ülkelerinin Kıbrıs sorununda izledikleri politika, Türkiye'nin, Bağlantısız ülkelerin bağımsızlıkları söz konusu olduğunda takındığı tutumun yanı sıra, Türk tezinin kabul edilmesinin ve Kıbrıs'ın bölünmesinin bu ülkelerdeki azınlıklara örnek olabileceği korkusuyla da ilgilidir.²⁶ Türkiye'nin bağlantısız ülkeler söz konusu olduğunda izlediği politikaya karşın Yunanistan'ın hemen her koşulda bu ülkelerin yanında olması nedeniyle, Bağlantısızlık Hareketinin içindeki ülkeler başlangıçtan itibaren Yunan tezine destek vermiş ve Kıbrıs ile ilgili BM'deki oylamalarda Yunanistan'ın yanında oy kullanmışlardır. Hatta 1964 yılında toplanan İkinci Bağlantısızlar Konferansı'nda yayınlanan kararlarda Kıbrıs'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gerekliliği vurgulanmaktaydı. Türkiye, her ne kadar Kıbrıs deneyiminden ders alarak, 1964 yılındaki "Kıbrıs

aktardığına göre, 1957 yılının sonlarında, Libya'ya askeri yardım görüntüsü altında Cezayirli milliyetçilere Tripoli limanına silah bırakılması şeklinde gerçekleşmiştir. Yazar, Cezayir'e ikinci yardımın ise bu olaydan iki sene sonra BM Genel Kurulu'nda Cezayir'le ilgili bir oturumda çekimser oy verilmesinin ardından gerçekleştirildiğini ve bu kez Tunus'a askeri yardım yapılmış gibi silah yollandığını aktarmaktadır. Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara, AÜSBF, 1977, s.133-134, 3 no'lu dipnot.

²⁶ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Birinci Cilt, der., Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, 6. Baskı, s.731.

bunalımı”ndan sonra çeşitli Asya ve Afrika ülkelerine iyiniyet heyetleri göndermeye başlasa da, bu tarz girişimlerin kısa vadede sonuç doğurması mümkün olmamıştır.²⁷

1960’lı yılların başında 27 Mayıs iktidarı, bağımsızlıklarını kazanma yolunda ilerleyen eski sömürgelere karşı Demokrat Parti iktidarı döneminde izlenen politikadan duyduğu rahatsızlık nedeniyle, bu ülkelerle ilişkilerini geliştirme yolunda yeni adımlar atma isteğindeydi. Ancak Cezayir örneği gibi bazı durumlarda bu ülkelere duyulan sempati ve ilişkileri geliştirme arzusu, ulusal çıkarlarla çatışabiliyordu. Bu dönemde her ne kadar Milli Birlik Komitesi üyeleri Cezayirli milliyetçileri desteklemekten yana olsa da, Dışişleri Bakanlığı, NATO müttefikleri Fransa’yla karşı karşıya gelme taraftarı değildi. Bu nedenle Cezayir konusunda sözlü destek vermekle yetinildi.²⁸ 1965 seçimlerinden sonra iktidara gelen Adalet Partisi (AP) ise DP hükümeti tarafından Arap devletlerine karşı izlenen politikanın Türkiye’yi yalnızlaştırması nedeniyle, bu ülkelerle daha sağlam temellere dayalı çok yönlü bir dış politika izleme yolunda yeni bir dönem başlatma arzusu taşımaktaydı. Bu dönemde Türkiye, bu ülkeler nezdindeki olumsuz imajını silmek ve Asya-Afrika ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek amacıyla birtakım somut adımlar attı. Bunlar arasında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Haluk Bayülken’in 1966 yılında gerçekleştirdiği Mısır ziyareti sırasında iki ülke arasında imzalanan ticaret anlaşması ve aynı yıl Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın Tunus’u ziyareti yer almaktadır.²⁹

Ancak az sayıdaki bu birkaç girişim, 1960’lı yıllarda Afrika ülkelerine ilişkin tutarlı bir Afrika politikasının mevcut olduğunu, hatta gerek Dışişlerinin gerekse üst düzey devlet yöneticilerinin bu yönde bir arzusu bulunduğunu iddia etmek için yetersizdir. Türkiye’nin kıta ülkelerine karşı bu ilgisizliği, Dışişleri’nde bu ülkeler hakkında bir bilgisizliği de beraberinde getiriyordu.³⁰ Bu dönemde ayrıca, bağımsızlıkları tanınan bazı ülkelerle diplomatik ilişkilerin başlaması oldukça uzun süre sonra olmuştur. Ataöv’ün aktardığı üzere Türkiye, 1960’da tanıdığı Zaire ile sekiz yıl, Nijer

²⁷ *Ibid.*, s.731-732.

²⁸ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, “Ortadoğu’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası...*, s.785-786.

²⁹ *Ibid.*, s.788-789.

³⁰ Dikerdem, 1960’lı yıllarda “Dışişlerindeki Kara Afrika dosyasının bomboş olduğunu” belirterek, Gana’ya büyükelçi olarak atanması neticesinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından kabulünde yaşanan ilginç bir anektodu aktarmakta: Dikerdem’in aktardığı üzere, bu görüşme sırasında Gürsel kendisine, tropik bir ülke olan Gana’ya halı ihracı olanaklarını araştırmasını salık vermiştir. Mahmut Dikerdem, *Üçüncü Dünya’dan (Bir Büyükelçinin Anıları)*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1977, s.43-45.

ve Togo ile yedi yıl, Somali, Kamerun ve Malagazi Cumhuriyeti ile tam altı yıl sonra diplomatik ilişki kurmuş ve Gine Bissau'yu 89 ülkenin ardından tanımıştır. 1962'de BM Genel Kurulu'nda, temel siyasal hakların bütün Rodezyalılara tanınmasını şart koşan bir seçim yapılması yararına karar alındığında, Türkiye çekimser kalmış, Afrika'daki sömürgelerini bırakmak konusunda en isteksiz ülke olan ve 1970'li yılların ortalarına kadar kıtadaki sömürgelerinin kendi kaderini tayin hakkını tanımamakta direnen Portekiz ile olan ilişkilerini bozmamak amacıyla uzun yıllar Portekiz'i kınamaktan kaçınmış, hatta bu devletin BM ihtisas kuruluşlarından çıkarılmasına ve çeşitli ambargolar uygulanmasına ilişkin kararlara çekince koymaya uğraşmıştır. Bu nedenlerle, 1970'lere gelindiğinde Afrika'daki ülkelerle olan ilişkiler pek de parlak değildi, hatta bu tarihte diplomatik ilişkilerin kurulmadığı birçok Afrika ülkesi bulunmaktaydı.³¹

1960'lı yıllar boyunca Afrika ülkeleriyle yakınlaşma amacıyla atılan adımlar, gerek bu alanda tutarlılık sergilenememesi gerekse Dışişleri Bakanlığı'nın bu dış politika hamlelerinin yararına inanmaması gibi sebeplerle istenilen yeniliği sağlayamamıştır. Ancak Oran, 1978-1979 yılları arasında Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün zamanında bu ülkelerle ilişkileri geliştirmek için çok çaba harcadığını ve Namibya'nın durumunu görüşmek amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler Namibya Konseyi'nin başkanı olarak Türkiye'nin buraya önemli mali katkılarda bulunduğunu belirtmektedir.³² Aynı dönemde Afrika kıtasındaki bağımsızlık hareketlerine silah yardımı yapıp Rodezya'daki gerilla kuvvetlerine mali yardımda bulunulmuştur. Afrika'daki sömürgelerine en son bağımsızlık tanıyan güçlerden olan Portekiz'in isminin anılmadığı bildiriler bu ülkenin Afrika'daki en önemli iki sömürgesinden biri olan Mozambik lehine imzalanmış ve Eritre'nin bağımsızlık mücadelesi desteklenmiştir. Ancak, Oran'ın da dikkat çektiği gibi, 1970'lerde bu ülkelere yapılan yardımların miktarı, çok fazla ülkeye dağıtıldığı için anlamsız kalmış, çoğu Afrika ülkesiyle bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından ciddi bir ilişki kurulamamış ve Eritre'ye yapılan yardım bu sefer başka bir Afrika ülkesi olan Etiyopya'yı yabancılaştırmıştır.³³ Buraya kadar özetlemeye çalıştığımız Türkiye'nin Afrika ülkelerine karşı izlediği dış politika anlayışı sonucu, 1970'li yıllardan 1990'lı yılların sonuna hatta 2000'li yılların başına gelinceye kadar, Türkiye'nin kıta ülkeleriyle ilişkileri asgari düzeyde kalmıştır. Ancak Türkiye'nin Afrika'ya duyduğu ilgisizlik ve kıtadaki ülkelerle ilişkilerinin

³¹ Ataöv, "Afrika ve Biz", *Vatan*, 21.03.1976.

³² Baskın Oran, "1960-1980: Görelî Özerklik-3", *Türk Dış Politikası...*, s.677

³³ *Ibid.*, s.677.

izlediği inişli çıkışlı seyir, 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yıllarla beraber önemli ölçüde değişim göstermiş ve özellikle 1998 yılında “Afrika’ya Açılım” politikası çerçevesinde kıtadaki ülkelerle ilişkiler yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır.

4. Afrika’ya Açılım Eylem Planı ve Sonrası

Türkiye’nin Afrika’ya Açılımı’nın kısa dönemli bir eğilim olmadığı, aksine zamanla daha da gelişeceği ve derinleşeceği düşünülmektedir. Özkan ve Akgün’ün de belirttiği gibi, bundan on sene önce Türkiye’nin kıtaya olan ilgisinin bu derece artacağı ve Dışişleri Bakanı’nın yeni dış politika anlayışının bir gereği olarak Afrika’ya bu kadar önem vereceği düşünülemezdi. Özkan ve Akgün, bu dış politika anlayışının, Türk Dış Politika’sında Afrika’ya yönelik derin bir bakış farkı oluşması, Avrupa Birliği’ne üye olma sürecinde yaşanan hayal kırıklığı ve Afrika’nın iktisadi alanda sahip olduğu potansiyel gibi pek çok farklı faktörle alakalı olduğunu yazmaktadırlar.³⁴ Günümüzde bizzat dışişlerinin üst düzey görevlileri tarafından, Afrika kıtasındaki ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesinin dış politikamızdaki çok boyutluluğun bir gereği olduğu belirtilmektedir. Ancak uzun yıllar ihmal ettiğimiz bu ülkelerle sadece siyasi ve ekonomik alanda değil, aynı zamanda kültürel ve askeri alanda da ilişkilerimizi geliştirme yolunda “anı” denilebilecek bu adımların atılmaya başlamasının ardında daha başka sebepler de olduğu ortadadır. Türkiye’nin kıtaya ve kıta ülkelerine yönelik ilgisinin altında; kısa, orta ve de uzun vadeli olmak üzere üç temel güdü olduğu iddia edilebilir. Bunlardan kısa vadeli Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) geçici üyeliği hedefine, yoğun ve sistematik çabalar sonucu ulaşılmış olmakla birlikte, orta vadede kıta ülkeleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ile uzun vadede bölgesel güç olma isteği yolunda önemli adımlar atılmış olmasına karşın, bu hedeflere ulaşılmasında tam olarak başarı sağlandığı söylenemez. Bu hedeflerin ilk ikisinin, bölgesel güç olma hedefiyle yakından alakalı olduğu hatta bu hedefi gerçekleştirmede yardımcı olmasının öngörüldüğü göz önünde bulundurulmalıdır.

4. 1. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Adaylığı

Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyelik adaylığını 21 Temmuz 2003 tarihinde açıklamış ve 17 Ekim 2008 tarihinde

³⁴ Mehmet Özkan ve Birol Akgün, “Turkey’s opening to Africa”, *Journal of Modern African Studies*, No. 48-4(2010), s.526.

2009-2010 dönemi için yapılan seçimlerde, Genel Kurul'da kullanılan oyların yüzde seksenini alarak Konsey'in geçici üyesi olma hakkını kazanmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan, oylamanın hemen ardından yaptığı basın açıklamasında, tüm Dışişleri Bakanlığı mensuplarının son beş yıldır Türkiye'nin BMGK adaylığına adeta "kilitlendiğini" belirterek, "Bugün Türkiye için, Türk hariciyesi için güzel bir gün, tarihi bir gün" şeklinde konuşmuştur. Seçim sonucunun, Türkiye'nin son yıllarda dünyadaki görünürlüğünün, etkinliğinin ve algılanmasının olumluya doğru seyrettiğinin önemli göstergesi olduğunu ifade eden Babacan'a göre, özellikle Afrika ile alakalı çalışmaların son yıllarda yoğunlaştırılmış olması Türkiye'ye önemli avantajlar kazandıracaktır. Türkiye'nin BMGK seçimleri vesilesiyle şimdiye kadar çok irtibatla olmadığı sayısız ülke ile teması geçtiğini ve diplomatik ilişkilere başladığını belirten Babacan sözlerine şu şekilde devam etmiştir: "Afrika'yı daha iyi anlamaya başlayan bir ülke olarak oturacağız orada. (Afrika'da) on beş tane yeni büyükelçilik açma kararı almıştık, o süreç devam ediyor... Bu süreç bize çok önemli özellikler kazandırdı... Türkiye'nin dış politika ufku çok daha genişlemiş oldu. Kuşkusuz tüm bu temaslar, bağlantılar BMGK görevi süresince bize büyük kazanımlar sağlayacak." Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, BM Güvenlik Konseyi üyeliğinin, Türkiye'nin uluslararası politikada gelişen ağırlığının ve uluslararası toplumun Türkiye'ye duyduğu güvenin bir yansıması olduğunu belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ise, yaptığı yazılı açıklamada, "Güvenlik Konseyi geçici üyeliği süresince ve takip eden dönemde, diplomamızın tüm yeteneklerini dünya milletlerinin güvenliği, huzuru, esenliği ve refahı için seferber edeceğiz" ifadelerini kullanmıştır.³⁵

Bu seçim, Güvenlik Konseyi'nde 48 yıldır görev yapmayan Türkiye için³⁶ bir dönüm noktası olmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere, Kıbrıs

³⁵ NTVMSNBC, "Türkiye BM Güvenlik Konseyi üyesi oldu", 20.10.2008, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/462831.asp>, (erişim tarihi 07.04.2011), Hürriyet Daily News, "Turkish officials hail Turkey's United Nations Security Council seat", <http://www.hurriyet.com.tr/english/world/10150122.asp>, (erişim tarihi 07.04.2011) ve CNN Türk, "Türkiye BM'de geçici üyeliğe seçildi", 18.10.2008, <http://www.cnnturk.com/2008/dunya/10/17/turkiye.bmde.gecici.uyelige.secildi/497124.0/index.html>, (erişim tarihi 07.04.2011).

³⁶ Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Adaylığımız", <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-guvenlik-konseyi-adayligimiz.tr.mfa>, (erişim tarihi 02.05.2012). Beş daimi ve on geçici üyeden oluşan Konsey'in daimi üyeleri; Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa, Rusya Federasyonu, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. Geçici üyeler ise BM Genel Kurulu tarafından iki yıllık bir süre için bölgesel grup esasına göre; ikisi Latin Amerika grubu, ikisi Batı Avrupa ve diğerleri, biri Doğu Avrupa ve beşi Afrika ve Asya grubundan seçilmektedirler. Türkiye'nin de dahil olduğu seçimlerde Asya grubunda İran ve Japonya, Batı Avrupa ve diğerleri grubunda da

sorunu 1955'ten beri uluslararası gündeme taşındığında, Türkiye'nin o zaman Bağlantısızlar Hareketi'ndeki ülkelere karşı izlediği politikanın bir sonucu olarak, Asya-Afrika ülkelerinin hemen hepsi Yunanistan'ın yanında yer almıştı. Türkiye'nin 2009-2010 döneminde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne geçici üye olarak adaylığı gündeme geldiğinde, aynı hata tekrarlanmayacaktır. Adaylık kampanyası çerçevesinde Türkiye, bu ülkelerin oyunu elde etmek için yoğun bir şekilde lobi çalışması yapmıştır. BM Güvenlik Konseyi üyeliği için adaylığını ilan ettiği 2003 yılından seçimlerin yapıldığı 2008'e kadarki beş yıllık süre içinde hummalı bir çalışma yürüten Türkiye, kampanya döneminde çok yönlü diplomatik girişimlerde bulunmuş ve bu alanda öncelikle daha küçük ülkelere yönelmiştir. Bu amaçla hazırlanan Adaylık Süreci Eylem Planı çerçevesinde, "üyelik çalışmaları için ayrılan 50 milyon dolarlık bütçenin 20 milyon dolarlık bölümüyle BM'ye aidat borcu olduğu için oy kullanma haklarını yitiren yoksul üyelerin aidat borçları ödenmiş"³⁷ ve böylelikle bu ülkelerin Genel Kurul'da oy kullanmalarının önü açılmıştır.

Türkiye, bu dönemde yürüttüğü kampanya çalışmalarını, bölgesel konumu, uluslararası politikadaki yeri, gerekliliği ve vazgeçilmezliği tezi üzerinden yürütmüş ve adaylık döneminde Afrika ile Latin Amerika ve Karayipler olmak üzere iki bölgeye daha çok önem vermiştir. BMGK'da sahip olduğu oylar sayıca oldukça önemli olan ve daha önce ileri düzeyde çok fazla diplomatik ilişki kurmamış olduğumuz bu bölgelerden Afrika, konumuz açısından kilit noktadadır. Afrika kıtasındaki ülkelerin desteğini sağlamak amacıyla Afrika Birliği, Arap Ligi ve İslam Konferansı Örgütü gibi ülke grupları ile kuruluşlar nezdinde temaslarda bulunan Türkiye, kampanya dönemi boyunca tüm Afrika kıtasıyla ilgilenmiş ve diplomatik temaslara kurarak Afrika Grubunun desteğini sağlamaya çalışmıştır.³⁸

Türkiye, İzlanda ve Avusturya geçici üyelik için yarıştı. Afrika grubundan Uganda ve Latin Amerika grubundan Meksika ise tek aday olarak seçime girdi. Afrika ve Latin Amerika gruplarında Uganda ve Meksika geçici üyeliğe hak kazanırken, Asya grubunda seçimi İran'ı geride bırakan Japonya kazandı. Türkiye'nin bulunduğu Batı Avrupa grubundan seçilen ikinci ülke ise Avusturya oldu. Bu grupta yarışan üçüncü ülke olan İzlanda ise 87 oyda kalmıştır. BMGK geçici üyeliğine grubunda en fazla oyu alarak seçilen Türkiye, 192 ülkenin oy kullandığı seçimlerde gerekli olan üçte iki çoğunluğun (128 oy) çok üzerinde oy alarak, 151 oyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyesi oldu.

³⁷ *Radikal*, "Oy peşindeyiz ayıptır söylemesi", 17.04.2008, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=500302>, (erişim tarihi 11/04/2011).

³⁸ Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) tarafından düzenlenen "3.Türkiye-Afrika Dış Ticaret Köprüsü" programı çerçevesinde yapılan bir etkinlikte yaptığı konuşmada, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi

Türkiye'nin, bu üyelik sayesinde savunduğu dış politika ilkelerini iki yıl boyunca tüm dünyaya anlatma imkanı kazanacağını, bu durumun, bölgesel bir güç olma iddiasında olan Türkiye için, kendi bölgesindeki gelişmeleri etkileyebilen bir aktör haline gelme yolunda kat edilen önemli bir adım olarak görülmektedir.³⁹

Ancak, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyeliğinin çok fazla abartılmaması gerektiği de savunulabilir. Zira, Konsey'in beş daimi üyesinin sahip olduğu veto hakkı, geçici üyelerin oylarını geçersiz kılabilir. Üstelik geçici üyelik için seçimler bölge esasına göre yapıldığından, stratejik açıdan daha az öneme sahip ülkeler de Konsey'e üye olabilmektedirler. Ancak öncelikli görevi, global düzeyde barış ve güvenliğin sağlanması olan ve bu anlamda gerekli olduğunda bağlayıcı kararlar almaya, hatta barış ve güvenliğin tehdidi durumlarında kuvvet kullanmaya yetkili olan Güvenlik Konseyi⁴⁰, BM'nin en etkili organı konumundadır ve bu kuruma üyelik aynı zamanda bir ülke için önemli bir prestij kaynağıdır. Türkiye bu üyeliğin kendisine sağladığı fırsatla, uluslararası alanda kendi dış politikasını ve bu alanda aldığı kararları anlatma olanağı bulacaktır. Bu yolda, 53 üyeli Afrika Grubu'nun desteği, büyük önem taşımaktadır. Afrika ülkeleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi isteği, Türkiye'nin kıtaya yönelik artan ilgisinin nedenlerinden bir diğerini oluşturmaktadır. Bu hedef, aynı zamanda üçüncü ve uzun vadeli hedef olarak belirttiğimiz bölgesel/küresel güç/aktör olma arzusu ile de bağlantılıdır ve kısa sayılabilecek bir süre içinde bu konuda önemli adımlar atılmaya başlanmıştır.

üyeliği konusunda Afrika ülkelerinden destek beklediğini belirtirken, "Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'ne seçilmesi durumunda ülkemiz uluslararası alandaki mevcut sorunlarına ek olarak Afrika kıtasının sorunlarına da dikkat çekmek çözüm üretmek için elinden geleni yapacaktır" açıklamasında bulunmuştur. Türkiye'nin Afrika'daki barış ve istikrarın sağlanması konusuna büyük önem verdiğini ifade eden Babacan sözlerine şu şekilde devam etmiştir: "Türkiye, uluslararası camianın sorumlu bir üyesi olarak, özellikle sıkıntılı şartlarda yaşayan Afrikalı kardeşlerimizin sıkıntılarını azaltmak ve kıtanın dertlerine çare olabilmek için, bu programlarına mümkün olan tüm olanaklarını seferber ederek devam edecektir." TUSKON, "Babacan, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi Adaylığı için Afrika Ülkelerinden Destek İstedi", 15.05.2008, http://www.tuskon.org/icerik/haber_detay.php?id=519, (erişim tarihi 10.04.2011).

³⁹ Birol Akgün, "Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Üyeliği: Amaç, Süreç ve Beklentiler", *Selçuk Üniversitesi, Stratejik Araştırmalar Merkezi Araştırma Makalesi Serisi*, No. 1(2009), s.10-11.

⁴⁰ Birleşmiş Milletler Resmi Sitesi, "UN Security Council – Functions and Powers", http://www.un.org/Docs/sc/unsc_functions.html, (erişim tarihi: 02.05.2012).

4.2. Afrika Ülkeleriyle Ticari ve İktisadi Alanda İlişkilerin Geliştirilmesi İsteği

Geçmişte, kıtanın kuzeyi istisna olmak üzere, Afrika ülkeleriyle ticaret fikri ne hükümetin ne de işadamlarının çok fazla ilgisini çekmemektedir. Ancak Uchehara'nın da belirttiği gibi şimdi, pek çok Türk firması Afrika'yla ticaret yapıp önemli kazanımlar elde etmekte. Uchehara, Türkiye ve Afrika'daki özel işletmeler arasında ticari temasların 1980'li yılların sonunda başladığını ve bu alandaki ilişkilerin günümüzde önemli oranda arttığını belirtmektedir. Uchehara'nın da dikkat çektiği üzere, bir ülkenin başka bir ülke üzerindeki iktisadi nüfuzu, onun siyasi nüfuzunu da etkilemektedir. Bu durum, iktisadi alanda gelişmeye son derece önem veren ve bu alandaki girişimlere öncelik tanıyan Afrika ülkeleri için daha da geçerlidir. Türkiye, bu ülkelerle ekonomik ilişkilerini geliştirdikçe, bu durumun siyasi ve diplomatik alanda da yansımaları olacaktır.⁴¹ Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle iktisadi ilişkileri ve ticaret hacmi, "Afrika'ya Açılım" politikasıyla yakından bağlantılı olarak önemli gelişme göstermiştir. Ancak, daha önce de belirtildiği üzere, çoğu bir zamanlar Osmanlı egemenliği altına girmiş olan kıtanın kuzeyindeki Arap ülkeleriyle tarihsel olarak kıtanın geri kalanına oranla hep daha yoğun ilişki içinde kaldı. Sahra-altı Afrika olarak bilinen bölge, ya da daha başka bir ifadeyle "Kara Afrika" ise, uzun yıllar deyim yerindeyse ihmal edildi. Bu nedenle Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) gibi resmi kurumların sitelerinde, kıta ile olan ticaret hacmine ilişkin ithalat ve ihracat verilerinde Afrika kıtasının, "Kuzey Afrika" ve "Diğer Afrika" şeklinde ikiye ayrıldığını görmekteyiz.

Özellikle, 2003 yılında DTM tarafından hazırlanan "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi"nin ardından, kıtadaki ülkelerle olan ticari ilişkilerde bir gelişme yaşanmaya başlamıştır. Bu kapsamda 2003 ve 2004 yıllarında pek çok Sahraaltı Afrika ülkesiyle ticaret anlaşmaları imzalanmış ve bazı Afrika ülkelerinde ticaret müşavirlikleri açılmıştır.⁴² Altan, Afrika ülkeleri ile ekonomik ve ticari ilişkilerimizi geliştirmek amacıyla, son yıllarda bu ilişkilerin altyapısını oluşturacak çeşitli anlaşmalar imzalandığını ve yeni anlaşmaların imzalanması için çalışmaların sürdürüldüğünü belirtmektedir. Altan'ın

⁴¹ Kieran E. Uchehara, "Continuity and Change in Turkish Foreign Policy Toward Africa", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, No. 2-3(2008), s.56-57.

⁴² Can Altan, "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik ve Ticari İlişkilerimiz", *Ekonomik Sorunlar Dergisi*, No. 17, s. 8-9, http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/Sayi17/XVII_CanAltan.pdf, (erişim tarihi 16.03.2011).

aktardığı üzere pek çok Afrika ülkesiyle, Ticaret, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi ve Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları imzalanmıştır. Bunun yanı sıra, Afrika ülkelerinde Türk ürünleri ile ilgili fuarlar düzenlenmeye başlanmış, Ticaret ve Sanayi Odaları arasında İşbirliği Anlaşmaları imzalanmış ve ticari heyetler arasında karşılıklı geziler yapılmıştır.⁴³

Temel amaçlarından biri Afrika ülkeleriyle ticaret hacmini artırmak olan ve Mayıs 2006'da düzenlenen Birinci Türkiye-Afrika Zirvesi'ne 500 civarında işadamı gelmiştir. Ancak ikinci zirvenin sonuçları, katılımcı oranı da göz önünde bulundurulduğunda birincisinden daha önemlidir. Birinci zirveye 500 civarında işadamı gelirken, ikinci zirvede katılımcı sayısı, bürokrat ve gazeteciler de dahil olmak üzere 1200'e yaklaşmıştır. TUSKON resmi sitesinde belirtildiği üzere, Dönemin Sanayi ve Ticaret Bakanı Kürşat Tüzmen, Mayıs 2007'de gerçekleşen İkinci Türkiye-Afrika Zirvesi'nin açılışında, "Amacımız, Afrika'daki kardeşlerimizle ticareti geliştirerek bu rakamı daha yukarılara çıkarmak" şeklinde konuşmuş ve kıta ile ticaret yapan Batılı ülkeleri eleştirerek, Afrika ülkeleri ile ticari ilişkilerde "kazan-kazan politikası"nın gerekliliğine vurgu yapmıştır. Zirvede, Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu Başkanı Rızanur Meral, Türk iş dünyasının Afrika kıtasına açılmakta geç kaldığına dikkat çekerek "Afrika, mükemmel bir partner. Küçük sanayiciler için büyük fırsatlar var" şeklinde konuşmuştur. Meral aynı zamanda, Türkiye için dışı açılmanın giderek daha çok önem kazanmaya başladığını belirtmiş, ancak bunu yaparken Avrupa dışındaki bölgelere yönelik ihracatın artırılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Afrika'nın artan kapasitesinin Türk iş dünyası için büyük bir potansiyel olacağını ekleyen Meral, kıtanın özellikle orta ölçekli işletmelere mükemmel fırsatlar sunduğunu kaydetmiştir.⁴⁴

Dışişleri Bakanlığının resmi sitesinde belirtildiği üzere, Sahra'nın güneyindeki Afrika ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkiler yıllarda önemli artış göstermiştir. Sahra-altı Afrika ülkeleriyle 2000 yılında 742 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2005 yılında dört kat artarak 3 milyar dolara yükselmiş, 2008 yılında da 5,7 milyar dolara ulaşmıştır. 2009 yılında ise küresel ekonomik krizin etkisiyle ticaret hacmi 4,88 milyar dolarda kalmıştır.⁴⁵ TÜİK verilerine göre, 2010 yılında Kuzey Afrika ülkeleri ile

⁴³ Altan, *op. cit.*, s. 3-8.

⁴⁴ TUSKON, "2. Türkiye-Afrika Zirvesi'nden 24 Maddeli 'İstanbul Bildirisi' Çıktı", http://www.tuskon.org/icerik/haber_detay.php?id=276, (erişim tarihi 13.03.2011).

⁴⁵ Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, "Türkiye-Afrika İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>, (erişim tarihi 01.03.2011).

toplam ihracat 7 milyar dolar iken, diğer Afrika ile bu oran 2,2 milyar dolardır Aynı yıl, Kuzey Afrika ülkeleriyle toplam ithalat 4,3 milyar dolar iken, diğer Afrika ülkeleriyle bu oranın yaklaşık olarak yarısına denk gelen 2,1 milyar dolardır.⁴⁶ Kuzey Afrika’da sadece 5, TÜİK sitesinde “diğer Afrika” olarak etiketlenen Sahra-altı Afrika’da ise 48 ülke olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu oran daha da dikkat çekici hale gelmektedir.

Altan’ın belirttiği üzere, Sahranın Güneyindeki Afrika (SAGA) ülkelerinin, Türkiye’nin Afrika ile ticaretindeki paylarının bu kadar düşük olmasının nedenlerinin başında, Kuzey Afrika ülkelerinin Türkiye’nin geleneksel pazarları arasında bulunması ve bu ülkelerle olan tarihi-kültürel bağlar gelmektedir. Coğrafi uzaklığın da etkisiyle kıtadaki iş ve ticaret imkanlarının Türk firmalarınca yeterince bilinmemesi ve bu ülkelerdeki ekonomik-politik istikrarsızlıklar nedenleriyle, kıtadaki ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde zorluklarla karşılaşmaktadır.⁴⁷ Ancak, Afrika ülkeleri ile ticari ilişkileri geliştirme ve kıtada iş imkanları yaratma konusunda Türk firmaları giderek tecrübe kazanmakta, daha önce de bahsi geçtiği üzere, Türk firmaları ile Afrikalı firmalar ve ticaret odaları arasındaki ilişkiler her sene artmaktadır. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, yoğun ticari ilişki içerisinde bulunan Afrika ülkesi sayısı, özellikle Sahra-altı bölgesinde sınırlıdır. Altan, 2004 yılında, 53 Afrika ülkesi arasında, toplam ticaretin 100 milyon doların üzerinde gerçekleştiği ülke sayısının sekiz olduğunu belirtmektedir (Cezayir, Libya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Mısır, Fas, Tunus, Nijerya ve Gana).⁴⁸

Türkiye’nin Afrika ülkeleri ile ticaret hacmi, özellikle “Afrika’ya Açılım Eylem Planı” ve “Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi”nin hazırlanmasının ardından önemli oranda artış gösterse de, bu oran, ticari ilişkiler içinde bulunan pek çok bölgenin henüz gerisindedir. Örneğin 2010 yılında 27 ülkenin bulunduğu AB ülkeleriyle ihracat 52,6 milyar dolarken, Afrika ülkeleriyle 9,2 milyar dolardır (toplam dış ticaret hacmi 113,8 milyar dolardır). Aynı yıl AB ülkeleriyle ithalat 72,2 milyar dolar iken, Afrika’daki ülkelerle 6,4 milyar dolarda kalmıştır (toplamda 185,4 milyar dolar).⁴⁹ Kuzeyi hariç, pek çoğuyla her alanda daha yeni ilişkilerimizi geliştirmeye başladığımız Afrika ülkeleriyle olan ticaret hacmimizi, uzun yıllar ticari ve iktisadi ilişkiler içinde bulunduğumuz

⁴⁶ Türkiye İstatistik Kurumu Resmi Sitesi, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4

⁴⁷ Altan, *op. cit.*, s. 1, 10

⁴⁸ *Ibid.*, s. 1-10, 18.

⁴⁹ http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4

Avrupa ülkeleri ile karşılaştırmadaki amaç, her ne kadar sürekli ilerleme gösterse de, Afrika'daki ülkelerle ticari ilişkilerimizi Çin ve ABD gibi önemli güçlerin seviyesine yükseltmek istiyorsak, önümüzde daha önemli bir yol olduğu gerçeğine dikkat çekmektir. Çin'in 2010 yılında kıta ile ticari hacmini 100 milyar dolara çıkardığı düşünüldüğünde, bu oran daha da göze çarpmaktadır. Türkiye'nin Afrika'ya yöneliminin ve kıtadaki ülkelerle sadece ticari ve iktisadi alanda değil, siyasi ve kültürel alanda da ilişkilerini geliştirmeye çalışmasının üçüncü ve nihai nedeni, bölgesel güç olma isteği ile yakından ilgilidir.

4.3. Türkiye'nin Bölgesel Güç Olma Arzusu

Büyük güçlerin Afrika kıtasına karşı izlediği politikalarda, 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başıyla birlikte yeni bir döneme girmiş bulunmaktayız. Türkiye de son yıllarda izlemeye çalıştığı çok yönlü dış politikanın bir gereği olarak bu yeni trendde geride kalmamak için önemli girişimlerde bulunmaktadır. Türkiye'nin özellikle son on yılda giderek ivme kazanan bir şekilde Afrika ülkeleriyle her alanda ilişkilerini geliştirme çabasına girişmesi, kendi bölgesindeki gelişmelere yön verebilen bir bölgesel güç/aktör olma isteğinin bir ürünüdür. Bölgesel güç en genel ve basit anlamıyla, bölge siyasetini belirleme ve etkileme yeteneğine sahip, içinde yaşadığı coğrafyada etkin olan ülke olarak tanımlanabilir. Beck, bölgesel güç olmanın sekiz temel koşulunu şöyle sıralamakta:

“(1) sahip olduğu kimlik ile tanımlanabilir bir bölgenin parçası olmak, (2) bölgesel güç imajına sahip olmak, (3) bölgenin coğrafi boyutunda ve kendi ideolojik yapılanmasında belirleyici etkisini ortaya koymak, (4) göreceli olarak yüksek askeri, iktisadi, demografik, siyasi ve ideolojik güce sahip olmak, (5) bölge ile bütünleşmiş olmak, (6) güvenlikle ilgili gündemi önemli ölçüde belirleyebilmek, (7) bölgedeki diğer güçler tarafından ve bunun da ötesinde, diğer bölgesel güçler tarafından, bölgesel güç olarak kabul edilmek, (8) bölgesel ve küresel tartışmalarla alakadar olmak.”⁵⁰

Türkiye'nin şu anda bu sekiz unsurdan kaçına sahip olduğu ya da Beck'in bölgesel güç olmak için gerekli olduğunu öne sürdüğü bu kriterlerin

⁵⁰ Martin Beck, “The Concept of Regional Power: The Middle East as a Deviant Case?”, Conference Paper “Regional Powers in Asia, Africa, Latin America, the Near and Middle East”, 11-12 December, 2006, GIGA German Institute of Global and Area Studies, Hamburg, http://www.gigahamburg.de/content/forumregional/pdf/giga_conference_RegionalPowers0612/giga_RegPowers0612_paper_beck.pdf, (erişim tarihi 10.04.2011).

hepsini karşılayıp karşılamadığı farklı uzmanlar tarafından farklı şekillerde değerlendirilebilir ancak burada asıl göz önünde bulundurulması gereken, bölgesel güç olmanın birden fazla faktörle bağlantılı olduğu gerçeğidir. Geçtiğimiz Aralık ayı sonunda gazetecilere 2010 yılını değerlendiren Dışişleri Bakanı Davutoğlu da bu gerçeğe dikkat çekerek, seksen bir dış ülke ziyareti yapılan geçtiğimiz yıl içerisinde, “küresel görünürlüğü olan etkin bir Türkiye olma”, “Soğuk Savaş döneminden devralınan kurumsal ilişkileri güçlendirme”, “çevre ülkelerle ilişkileri tahkim etme ve derinleştirme” ile “yeni alanlara açılma” yolunda atılan adımlara değinmiştir.⁵¹

Türkiye’nin bölgesel güç olma alanında taşıdığı potansiyel, sadece ulusal camiada değil, uluslararası medya ve akademik camiada da sıklıkla tartışılan bir konu haline gelmiştir. Aslında Türkiye’nin bölgesel güç olma potansiyelinin, ilk olarak 1990’lı yılların başında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından dile getirildiği bilinmektedir. Özal, bu dönemde, özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Kafkasya ve Orta Asya’da kurulan Türki cumhuriyetlere yönelmiştir. Bu süreçte bağımsızlıklarını birbiri ardına ilan eden bu yeni devletleri ilk tanıyan ülkelerden biri olan Türkiye, bu ülkelerle var olan tarihi ve kültürel bağlarına güvenmiştir. Bu dönemde ayrıca, yine Özal’ın öncülüğünde, 1992 yılında, Karadeniz’e kıyısı olan ülkeler arasında pek çok alanda işbirliğini geliştirme amacıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü kurulmuş, kurucu üyelerinden olduğu bu örgüt ile Türkiye, Karadeniz havzasında gücünü artırma arayışına girmiştir. Ancak Özal’ın 1993 yılında vefatını, iktisadi krizler başta olmak üzere ülkede istikrarsızlığa yol açan pek çok gelişme izlemiş ve bu dönemde iç sorunlarla boğuşan Türkiye, bölgesel alanda etkinliğini artırma girişimlerini bir süre rafa kaldırmak zorunda kalmıştır.

Türkiye’nin bölgesel güç olma iddiasını ortaya attığı 1990’lı yıllar boyunca Afrika kıtası, henüz bu alanda ilişki kurmaya değer bir bölge olarak görülüyordu. Ancak var olan reel politik, özellikle 2000’li yılların başından itibaren, Afrika gibi, daha önce ihmal edilen bölgelerle de yaklaşma gereğini doğurdu. Bu tarihten sonra, izlenmesi hedeflenen çok boyutlu ve ilkeli dış politika anlayışının bir sonucu olarak, sadece Kafkasya ve Orta Asya ile değil, Ortadoğu, Balkanlar, Afrika, hatta Latin Amerika gibi çeşitli bölgelerle gerek hükümetler arası gerekse uluslararası örgütler aracılığıyla ilişkileri geliştirme yolunda önemli adımlar atılmaya başlandı.

⁵¹ Davutoğlu’nun bu değerlendirmesinin ayrıntıları için bkz. KANAL TÜRK, “Davutoğlu: Ağzımdan o laf çıkmadı”, <http://www.kanalturk.com.tr/haber-detay/38186-turkiye-ye-osmanli-tuzagi-haberi.aspx>, (erişim tarihi 10.04.2011).

Bu alanda, çevremizde meydana gelen çeşitli anlaşmazlıklarda arabuluculuk rolü üstlenme girişimlerinde bulunulmuş ve üyesi olunan çeşitli bölgesel ve uluslararası örgütler aracılığıyla bölgedeki anlaşmazlıkların çözümünde yumuşak güç olarak hareket edilmeye başlanmıştır. Özellikle BMGK üyeliği, dış politika objektiflerini uluslararası arenada açıklama ve bu alanda izlenen politikalara destek sağlamada önemli bir adım olarak görülmüştür.

İçinde bulunduğumuz küresel ortamda izlenen dış politika anlayışı, “dünyada ve özellikle yakın çevresinde barışın kurulması ve korunması ile istikrar ve refahın artırılması doğrultusunda, çok boyutlu, hedef odaklı, pragmatik, sağduyulu ve insancıl” olarak tanımlanmaktadır.⁵² Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun “komşularla sıfır problem” politikası, bu anlayışın bir ürünüdür. Başbakan Tayyip Erdoğan’ın dış politika baş danışmanı ve sonrasında mevcut hükümetin Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu, 2001 yılında yayınlanan “Staretejik Derinlik” adlı kitabında, Türkiye’nin jeostratejik konumu ve tarihi derinliğine vurgu yaparak, bu alandaki tezini dış politikada uygulamaya koymaya başlamıştır. Konumuz açısından asıl önemli olan, Türkiye’nin 2000’li yıllardan itibaren, özellikle bölgesel güç olma hedefinin gereği olarak Afrika kıtasındaki ülkelerle ilişkilerini artırma yönünde yaptığı girişimlerdir.

Eski Büyükelçi Oba, 2004 yılında Kongo Demokratik Cumhuriyetine büyükelçi olarak atanması üzerine dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’e yaptığı veda ziyareti sırasında Gül’ün kendisine, hükümetin Afrika’ya özel bir önem vereceğini söylediğini aktarmıştır. Gül Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nin yanı sıra, Oba’nın akredite olduğu Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Angola, Gabon ve Burundi ile de ilişkilerin geliştirilmesi için gerekli desteği vermeye hazır olduğunu bildirmiştir. Oba, Başbakan Tayyip Erdoğan’ın da Aralık 2003’de yeni atanan Büyükelçileri kabul ederken, Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesinin önemi üzerinde durduğunu sözlerine eklemektedir.⁵³ Gül ve Erdoğan’ın da önemle üzerinde durduğu Afrika’daki ülkelerle mevcut siyasi, askeri, kültürel ve ekonomik ilişkilere bir ivme kazandırmak amacıyla 1998 yılında oluşturulan “Afrika’ya Açılım Eylem Planı”nı, 2003 yılı başında Dış Ticaret Müsteşarlığınca (DTM) hazırlanan “Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi” izlemiştir.

⁵² Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, “Dış Politika: Genel Görünüm”, <http://www.mfa.gov.tr/genel-gorunum.tr.mfa>, (erişim tarihi 09.03.2011).

⁵³ Ali Engin Oba, “Türk Diplomasisi ve Afrika”, <http://www.tasam.org.tr/icerik/151/turk-diplomasisi-ve-afrika.html> (erişim tarihi 10.04.2011).

Dışişleri Bakanlığı'nın resmi sitesinde, 2005 yılının "Afrika Yılı" ilan edilmesini takiben Afrika ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek amacıyla atılan adımlardan bazıları şu şekilde özetlenmektedir: Kıtadaki ülkeler ile karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiş ve yeni ekonomik ve ticari anlaşmalar imzalanmıştır. Bu alandaki en önemli gelişmelerden biri de, aynı yıl Türkiye'nin Afrika Birliği'nde gözlemci ülke statüsünü kazanması ve 2008 yılı başında AfB'nin stratejik ortaklarından biri olarak teyit edilmesi olmuştur. 2008 yılında ayrıca, Afrika Kalkınma Bankası ve Afrika Kalkınma Fonu üyeliği için yapılan başvurular birkaç ay içinde kabul edilmiştir. Ayrıca, Türk Hava Yolları'nın (THY) Afrika ülkelerine yönelik sefer sayılarında artış yaşanmış ve Afrikalı öğrencilere yüksek öğrenim bursu sağlanmaya başlamıştır. Afrika ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesinde, 1992 yılında Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir teşkilat olarak kurulan TİKA oldukça önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Afrika'da Etiyopya, Senegal ve Sudan'da koordinasyon ofisleri bulunan kuruluş, ofis bulunmayan Afrika ülkelerine ise teknik heyetler göndererek, özellikle üretim sektörlerinin ve ekonomik altyapılarının iyileştirilmesi ve insani yardımlar konularında proje ve çalışmalar yapmaktadır. TİKA, otuz yedi Afrika ülkesinde projeler gerçekleştirmiştir.⁵⁴ Bütün bunların yanı sıra, Başbakan Erdoğan'ın 2005 yılı içinde Güney Afrika ve Etiyopya'ya yaptığı ziyaret, Sahra-altı Afrika'ya ilk defa başbakan düzeyinde bir ziyaret gerçekleştirilmesi nedeniyle, "Afrika Açılımı" çerçevesinde atılan en önemli adımlardan birini oluşturmaktadır. Erdoğan bu ziyaretin ardından Tunus ve Fas'ı da ziyaret etmiştir.

18-21 Ağustos 2008 tarihlerinde İstanbul'da Birinci Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi düzenlenmiş ve bu zirvede Afrika ülkeleriyle ilişkilerin değerlendirilmesi ve bu ilişkileri geliştirecek yeni adımlar belirlenmesi amacıyla *Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu: Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma ile Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi* başlıklı belgeler imzalanmıştır. Bu belgelerde: "Türkiye-Afrika Ortaklığı'nın her düzeyde ve alanda pekiştirilerek daha ileriye götürülmesine ve Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında eşitlik ve karşılıklı yarar üzerine kurulu, uzun vadeli ve istikrarlı bir ortaklık kurulmasına duyulan ihtiyaç" vurgulanmış ve iki taraf arasındaki ortaklığın geliştirilmesi yolunda; ticaret, yatırım, sağlık, barış, güvenlik, altyapı, enerji, ulaştırma, kültür, turizm, eğitim, medya, enformasyon ve iletişim teknolojisi gibi pek çok alanda işbirliğine gitmenin gerekliliğinin altı çizilmiştir.⁵⁵

⁵⁴ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>

⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu: Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma" (<http://africa.mfa.gov.tr/istanbul-declaration-on->

2008 yılı ayrıca, Afrika ülkelerindeki mevcut temsilciliklerin sayısında görülen artış bakımından da oldukça önemli bir yıldır. Kıtada açılan büyükelçilik ve başkonsolosluk sayısına yenilerinin eklenmesine ilişkin alınan Bakanlar Kurulu kararları çerçevesinde, Türkiye'nin şu anda Afrika'da yirmi dört ve Sahraaltı Afrika'da ise on dokuz büyükelçiliği bulunmaktadır. Ankara'da büyükelçilikleri bulunan sekiz Sahraaltı Afrika ülkesine ilaveten (Etiyopya, Gambiya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Moritanya, Nijerya, Senegal, Somali ve Sudan), on Sahraaltı Afrika ülkesinin ise (Angola, Gana, Gabon, Gine, Kamerun, Kenya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Madagaskar, Uganda, Zambiya,) Ankara'da Büyükelçilik açma kararı aldıkları bilinmektedir.⁵⁶ Bir ülkede büyükelçilik açmak o ülkeyle özellikle siyasi, iktisadi ve ticari alanda ilişkilerin artmasına yardımcı olmaktadır. Ancak, Afrika ülkeleriyle ilişkilerimizi geliştirmek amacıyla açılan büyükelçilik sayısını artırmak oldukça önemli bir adım olsa da, bu alandaki en önemli gelişme değildir. Üstelik pek çok durumda, Afrika'ya gidecek büyükelçiler, büyükelçiliğin kurulacağı binayı bulmak üzere yanlarında başka bir idari görevli olmadan tek başlarına bu ülkelere gönderilmektedir. Bu konuda yaşanan kadro ve büyükelçilik binası gibi bazı sorunlar bizzat Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından 2011 yılının Ocak ayının başında yapılan Üçüncü Büyükelçiler Konferansı'nın açılışında yaptığı konuşmada vurgulanmış ve Davutoğlu bu konuda yaşanan sıkıntılar nedeniyle, gittikleri ülkelere büyükelçilere yardımcı olmaları amacıyla

turkey-africa-partnership.tr.mfa adresinden erişilebilir) ve "Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi" (<http://africa.mfa.gov.tr/framework-of-cooperation-for-africa-turkey-partnership.tr.mfa> adresinden erişilebilir). Bu işbirliği alanlarıyla da ilgili olarak Özkan, Afrika ülkeleri ve Türkiye arasında öğrenci ve akademisyen değişiminin yaygınlaştırılmasının ve Afrika'lı ve Türk düşünce kuruluşlarının işbirliğinde bulunmasının karşılıklı ilişkileri geliştirme yolunda oldukça faydalı olacağını düşünmektedir (Mehmet Özkan, "What drives Turkey's Involvement in Africa?", *Review of African Political Economy*, No. 37-126(2010), s.538-539). Özkan'ın saydığı bu öneriler oldukça yerinde olmakla birlikte, bu konuda bazı adımlar atılmaya başlanmıştır. Sınırlı sayıda da olsa Türkiye'ye gelen Afrika'lı öğrencilere Türk hükümeti tarafından öğrenim bursu verildiği belirtilmişti. Bu sayının daha da artması ve değişim programı anlaşmaları yapılarak Türkiye'den de çeşitli Afrika üniversitelerine öğrenci gönderilmeye başlanması Afrika ile ilişkilerin geliştirmesi açısından önemlidir. Ayrıca, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) tarafından 2005 yılından itibaren her yıl uluslararası Türk-Afrika kongreleri düzenlenmekte ve bu kongrelere pek çok Afrikalı büyükelçi, düşünce kuruluşu temsilcileri ve Afrikalı akademisyenler iştirak etmektedir. Ancak bu adımların yeterli olmadığı ortadadır. Özkan'ın sunduğu öneriler arasında özellikle, Türkiye'deki üniversitelerde Afrika kürsüleri açma fikri, kıtaya olan akademik ilgiyi artırmada oldukça faydalı olacaktır.

⁵⁶ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (erişim tarihi 30.04.2012).

yanlarına bir idari memur vermeye başladıklarını belirtmiştir. Aynı konuşmada, Afrika ülkelerinde büyükelçilik açma kararını “siyasi iradenin verdiği güçlü bir karar” olarak değerlendiren Davutoğlu, aynı zamanda Afrika ülkelerinde açılan bu büyükelçiliklerle Türkiye’nin gelecek yüzyıla yatırım yaptığını sıklıkla belirtmiştir.⁵⁷ Bu yatırımın karşılığının tam olarak alınıp alınmayacağını zaman gösterecek ancak kıtadaki ülkelerle ilişkilerini “kazan-kazan” anlayışıyla yürütmeye çalışan Türkiye’nin bu alandaki potansiyeli ve bölgesel güç olma ideali, sonuç bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde değinileceği üzere, geçtiğimiz sene Tunus’ta başlayan ve hızla Ortadoğu ile diğer Kuzey Afrika ülkelerine yayılan halk ayaklanmaları söz konusu olduğunda takınılan tutumla yakından alakalıdır.

Afrika’daki ülkelerle siyasi, iktisadi ve ticari alanda artan ilişkilerimiz, akademik alanda aynı paralellikte devam etmemiştir. Afrika malesef, Türkiye’de akademik anlamda en çok ihmal edilen uzmanlık alanlarının başında gelmektedir. Oysa Kavas’ın da belirttiği gibi, geçmişte olduğu kadar günümüzde de dünya gündeminde önemli yer tutan bu kıta hakkında başta Avrupa’da olmak üzere dünyanın her yerinde, üniversiteler ile özel ve resmi araştırma enstitüleri Afrika araştırmalarına yönelik faaliyet göstermektedir.⁵⁸ Bu alanda, 2008 yılı sonunda kurulan Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (AÇAUM) ve TASAM bünyesinde kurulan Afrika Enstitüsü önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, son zamanlarda Türkiye’deki düşünce kuruluşlarının hemen hepsi, Afrika ile ilgili önemli değerlendirme ve yorum yazıları hazırlamaktadır. Ancak, Türkiye’de Afrika üzerine çalışan uzman sayısı hala oldukça azdır ve Afrika üzerine yazılmış eser sayısı ya da Afrika’yla ilgili yazılan eserlerin Türkçe tercümeleri kısıtlıdır. Wheeler, Türkiye’de Afrika ile Türkiye ilişkileri üzerine yazılmış makalelere genel olarak bakıldığında, hükümetin ve Dışişleri Bakanlığı’nın Afrika’ya ulaşmak üzere gerçekleştirmiş olduğu ilk girişimlerden ya da 2005 yılının Türkiye tarafından Afrika Yılı olarak ilan edilmesinden bu yana, son on yıl içinde çok fazla şeyin değişmediğini ve bu alanda oldukça az adım atıldığını belirtmektedir. Wheeler’ın da dikkat çektiği gibi, bu alandaki çalışmalar oldukça kısıtlıdır ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu tarafından desteklenen Türkiye’nin yeni çok boyutlu dış

⁵⁷ Konuşma metninin tamamı için bkz. “Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu’nun 3. Büyükelçiler Konferansı’nın Açılışında Yaptığı Konuşma, 03 Ocak 2011”, (http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-3_-buyukelciler-konferansi_nin-acilisinda-yaptigi-konusma_-03-ocak-2011.tr.mfa sayfasından erişilebilir).

⁵⁸ Ahmet Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, İstanbul, Tasam Yayınları, 2006, s.11.

politikasını ele alan makalelerin birçoğunda Afrika'ya değinilmemektedir.⁵⁹ Afrika ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesinde, bu ülkelerle akademik anlamda da bir işbirliğine gitmek, bölgede daha da aktif olmak açısından elzemdir.

Makalenin ilk bölümünde, günümüzün büyük güçlerinin hemen hepsinin Afrika'yla ilişkilerini geliştirme yolunda önemli adımlar attıklarından bahsedilmiştir. Afrika'nın dünya politikasındaki önemi, özellikle geçtiğimiz son on yılda büyük ölçüde arttı. Kıtanın sahip olduğu potansiyelin farkında olan ve bölgedeki gelişmeleri dikkatle takip eden büyük güçler, geçmişe oranla kıta ülkeleriyle daha kapsamlı ve üst düzey ilişkilere sahip olmaya yönelik politikalar izlemeye başladı. Bu gelişmede, Afrika'nın siyasi bir aktör olarak kendisini göstermeye başlamasının yanı sıra, kıtanın zengin doğal kaynaklarına ulaşma çabası ve taşıdığı dinamik pazar potansiyeli etkili olmuştur. Büyük güçlerin Afrika'yla ilişkilerini geliştirme yolunda attıkları adımlar Türkiye'nin kıtadaki ülkelere karşı izlediği dış politika anlayışını gözden geçirmesinin nedenlerinin birini oluşturmaktadır. Afrika kıtası, yirmi birinci yüzyılın en önemli rekabet alanlarından biri haline gelmiştir ve bu durum en azından yakın gelecekte değişeceğe benzememektedir. Türkiye, kıtadaki ülkelerle ilişkilerini geliştirme yolunda ilk bölümde zikredilen ülkelere geri kalmasına rağmen, son on yılda bu yolda önemli mesafe kat edilmiştir. Zaten, içinde bulunduğumuz çağda Türkiye gibi bölgesel güç olmak isteyen bir ülke için tek yönlü bir dış politika izlemek yerine, farklı bölge ve ülke gruplarıyla ilişkilerini geliştirmek önemli bir gerekliliktir. Afrika kıtasındaki ülkelerle ilişkilerini geliştirmeyi dış politika öncelikleri arasında kabul eden bu ülkeler gibi, Türkiye'nin de özellikle son on yılda çeşitlendirdiği dış politika anlayışıyla, bölgesel güç olma yolunda hızlı adımlarla ilerlediği söylenebilir.

5. Sonuç

Afrika kıtasındaki ülkelerle ilişkileri geliştirmek, uzun yıllar boyunca Türkiye'nin dış politika öncelikleri arasında yer almamıştır. Türkiye, Bandung Konferansı'nda Bağlantısızlar Hareketi'ne ve onun temsilcilerine karşı takındığı tutumla, bu ülkeleri karşısına almış ve bu dönemde izlenen dış politika, kıtadaki ülkelerle ilişkilerinde uzun yıllar unutulmayacak bir dönüm noktası olmuştur. Takip eden yıllarda, özellikle Süveyş Krizi

⁵⁹ Tom Wheeler, "Sivil Toplum Kuruluşları Afrika ile Türkiye Arasındaki İlişkileri Nasıl Güçlendirebilirler: Afrika Perspektifi", http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/15-Thomas-WHEELER_TR.pdf, (erişim tarihi 10.04.2011).

sırasında ve Afrika ülkelerinin bağımsızlığı söz konusu olduğunda izlenen politika bu ülkelerle ilişkileri iyice bozmuş, bu dönemde alınan dış politika kararlarının yanlışlığı, Kıbrıs sorunu uluslararası gündeme taşındığında daha iyi anlaşılmıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca Asya-Afrika ülkelerine çeşitli yardımlar yapılarak bozulan ilişkiler düzeltilmeye çalışılsa da, bu konuda gerekli kararlılık ve tutarlılık gösterilememesi sonucu atılan adımlar istenilen başarıyı getirmemiş, 1980'li yılların daha çok iç sorunlarla geçirilmesinin ardından Soğuk Savaş'ın sona ermesinin de etkisiyle, farklı bölgelerde daha aktif bir dış politika izlenmesi kararı alınmıştır. Uzun yıllar "Batılı" milletler topluluğunun bir ferdi olma arzusuyla hareket eden Türkiye, bu amaçla ihmal ettiği Üçüncü Dünya ülkeleri ile olan ilişkilerinde, bu dönemde radikal bir değişikliğe gitme ihtiyacı hissetmiştir. Bu değişikliğin başlıca sebepleri arasında, 2003 yılında resmi olarak ilan edilen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi adaylığı, kıtadaki ülkelerle ticari ve iktisadi alanlarda ilişkilerin geliştirilmesi arzusu ve en önemlisi, bölgesel güç olma hedefi yer almaktadır.

Türkiye'nin kıtada etkinliğini artırmak ve kıta ülkeleriyle siyasi, iktisadi, ticari ve kültürel alanda ilişkilerini geliştirmek yönünde yaptığı girişimlerin, şimdilik yeterli değilse de başlangıç noktası olarak oldukça önemli adımlar olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Özellikle Sahra çölünün güneyinde yer alan ve dünyanın en fakir ülkeleri olarak bilinen ülkeler; sürekli olarak ardı arkası kesilmeyen iç savaşlar, etnik çatışmalar, askeri darbeler, yoksulluk ve kötü yönetim gibi pek çok sorunla karşı karşıya bulunmaktadır. Yapılacak en ufak bir yardımın bile onlar için elzem olduğu bu dönem, Türkiye için tarihi bir önem taşımaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, Birleşmiş Milletler'de 53 ülkeyle temsil edilmesi, Afrika'nın önemini daha da artırıyor. Türkiye, kıtadaki ülkelerle ilişkilerini geliştirme yolunda tutarlı politikalar izlemesi durumunda, bu ülkelerle sömürgeciliğe dayanan olumsuz bir geçmişi olmaması avantajını kendi lehine çevirebilir. Ancak Türkiye'nin Sudan'a karşı izlediği tutum diğer Afrika ülkeleri nezdinde olumlu karşılanmamaktadır.

Darfur'a yardım etmesine rağmen, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin hakkında tutuklama kararı çıkardığı Sudan Cumhurbaşkanı Ömer El Beşir ile iyi ilişkiler içinde bulunan Türkiye, bu konudaki tavrı ile de kendi dış politika söylemiyle çelişir niteliktedir. Türkiye'nin Darfur'la ilgili konularda, geçtiğimiz yıllarda birkaç kere ülkemizi ziyaret eden El Beşir'in yanında yer alması eleştiriye açıktır. Bahreyn ve özellikle Libya söz konusu olduğunda ilk başlarda takınılan tutum ise, tutarlı bir dış politika izlendiği izlenimini uyandırmamaktadır. Pek çok Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesi gibi,

Libya’da da halk, demokrasi ve halk yönetimi talepleriyle ayaklandı ancak Kaddafi’nin mevcut rejimin değişmesi yönünde protesto gösterisinde bulunan kendi halkına verdiği tepki, Tunus’ta başlayıp hızla komşu ülkelere yayılan bu halk hareketleri arasında görülmemiş nitelikteydi. Türkiye ise, bu gelişmelerin başında çoğunlukla suskun kaldığı gerekçesiyle eleştirilirken, halk hareketleri hızla bölge ülkelerine yayılmaya başladığında, bölgede artık bir değişim aşamasına girildiğinin farkına varıp, bu hareketleri destekleyen ve uzun yıllardan beri iktidarda bulunan diktatörlerin artık çekilmesi gerektiğini savunan bir üslup benimsemiştir. Ancak Mısır söz konusu olduğunda olası bir iktidar değişiminin gerekliliğini vurgulayan Türkiye’ye Mısır Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hüsam Zeki, “Mısır’daki olaylara burnunu sokmaması” uyarısında bulunmuştur.⁶⁰

Kaddafi’nin kendi halkına karşı takındığı saldırgan tutumun ardından, Tayyip Erdoğan’ın 2010 yılı sonunda aldığı Kaddafi İnsan Hakları Ödülü’nü geri verip vermeyeceği çok tartışıldı. Üstelik, Arap Birliği’nin aldığı bir kararla BM’den Libya’da uçuşa yasak bölge ilanı çıkarılmasını istemesi, Libya söz konusu olduğunda ülkeye yönelik olası bir müdahaleye karşı çıkan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarını zor durumda bıraktı. Bu alanda bir BM kararı, özellikle Rusya ve Çin’in veto hakkını kullanması beklendiğinden, pek olası gözüküyordu ancak BMGK, bu iki gücün çekimser kalması sonucu, Libya hava sahasının uçuşa yasak bölge ilan edilmesi kararını onayladı. Bu karardan sonra ateşkes ilan eden Kaddafi’nin Türkiye’den ateşkesin gözetimi ve uygulanmasına yardımcı olmasını istemesi dikkate değerdir. Bu dönemde Libya’ya yapılan müdahaleyle ilgili olarak ısrarla ülkenin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunmasının gerekliliğine vurgu yapan Ankara’nın Libya hususunda hazırlıksız yakalandığı ve BM operasyonuna kadar olayların bu noktaya geleceğini tahmin etmediğini görmekteyiz. Bu nedenle Türkiye, hem Libya konusunda izlediği tutum, hem de etkin olmaya çalıştığı bölgede bu derece bir kararsızlıkla hareket etmesi nedenleriyle, aktif rol oynayabileceği ve kendisine büyük bir diplomatik başarı olarak dönecek bir fırsatı kaçırmış oldu.

Geçtiğimiz son birkaç ay içindeki gelişmeler, yirmi birinci yüzyılın en hareketli bölgelerinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika olacağını bize göstermiş oldu. Ancak Türkiye, bölgede barış ve istikrarın sağlanmasının gerekliliğine vurgu yaparken, bölge ülkeleri konusunda izlediği seçici dış politika, büyük

⁶⁰ NTVMSNBC, “Mübarek’in sözcüsü: Türkiye burnunu sokmasın”, 03.02.2011, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25178419/>, (erişim tarihi 10.04.2011)

güç olma idealiyle hareket eden bir devlet için risk taşımaktadır. Bir yandan Darfur'a ekonomik yardım yapılırken, diğer yandan El Beşir'le olan "samimiyet" in devam etmesi, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki pek çok halk hareketine sözlü destek verilirken, özellikle Libya konusunda, ülkede halk ayaklanmasının ilk zamanlarında farklı bir tutum izlenmesi, kıtaya yönelik tarafsız bir dış politika izlenmediği görüşlerinin giderek artmasına neden olmuştur. BM'nin Libya'ya müdahale kararının ardından, Başbakanlık tarafından bu kararın olumlu bir şekilde karşılandığı belirtilmiştir. Türkiye ayrıca, 23 Ekim 2011'de Libya'nın kurtuluşunun resmen ilanından ve ülkedeki halk hareketinin sona ermesinin önce, 25 Ağustos 2011 tarihinde, Ulusal Geçiş Konseyi'ni "Libya Devleti'nin ve halkının tek temsilcisi" olarak tanımış ve Trablus'a büyükelçi gönderen ilk ülke olmuştur.⁶¹ Ancak Libya politikasında yaşanan tüm bu gelişmelere rağmen, ayaklanmanın ilk günlerinde takınılan tutumun, Türkiye hakkında Afrika ülkeleri nezdinde ortaya çıkmaya başlayan olumlu havanın zedelenmesine neden olduğu söylenebilir. Bu nedenle, gerek Afrika kıtasındaki ülkelerle ilişkilerini geliştirilmesi yolunda, gerekse bölgesel güç olma idealinin hayata geçirilmesinde, Libya'daki halk ayaklanması konusunda takınılan tutumun tekrarlanmaması oldukça yerinde olacaktır.

Kaynakça

- African Growth and Opportunity Act Resmi Sayfası, <http://www.agoa.gov/>
- Akgün, Birol, "Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Üyeliği: Amaç, Süreç ve Beklentiler", Selçuk Üniversitesi, *Stratejik Araştırmalar Merkezi Araştırma Makalesi Serisi*, No. 1, (2009), s.9-18.
- Altan, Can, "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik ve Ticari İlişkilerimiz", *Ekonomik Sorunlar Dergisi*, No. 17, s.1-10,18, http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/Sayi17/XVII_CanAltan.pdf, (erişim tarihi 16.03.2011).
- Anshan, Li, "China's New Policy toward Africa", *China into Africa: Trade, Aid and Influence*, der., Robert I. Rotberg, Washington D.C., Brookings Institution Press, 2008, s.21-25.
- Ataöv, Türkkaya, "Afrika ve Biz", *Vatan*, 21.03.1976.
- Ataöv, Türkkaya, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara, AÜSBF, 1977.
- Ayın Tarihi İnternet Sitesi, www.byegm.gov.tr/ayintarihi.aspx
- Bağcı, Hüseyin, "Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası", *Türk Dış Politikasının Analizi*, der., Faruk Sönmezoglu, İstanbul, Der Yayınları, 2001, 2. Baskı, s.120-121.
- Bağlantısızlık Hareketi Resmi Sitesi, <http://www.nam.gov.za/>
- BBC, "Bush begins Africa trip in Benin", 16.02.2008, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7247370.stm>, (erişim tarihi 01.03.2011).

⁶¹ Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, "Türkiye-Libya Siyasi İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/turkiye-libya_siyasi-iliskileri.tr.mfa, (erişim tarihi: 03.05.2012).

- Beck, Martin, “The Concept of Regional Power: The Middle East as a Deviant Case?”, Conference Paper “Regional Powers in Asia, Africa, Latin America, the Near and Middle East”, 11-12 December, 2006, GIGA German Institute of Global and Area Studies, Hamburg, http://www.gigahamburg.de/content/forumregional/pdf/giga_conference_RegionalPowers_0612/giga_RegPowers0612_paper_beck.pdf, (erişim tarihi 10.04.2011).
- Birleşmiş Milletler Resmi Sitesi, <http://www.un.org/>
- CNN Türk, “Türkiye BM’de geçici üyeliğe seçildi”, 18.10.2008, <http://www.cnnturk.com/2008/dunya/10/17/turkiye.bmde.gecici.uyelige.secdildi/497124.0/index.html>, (erişim tarihi 07.04.2011).
- Cooke, Jennifer G., “China’s Soft Power in Africa”, *Chinese Soft Power and Its Implications for the United States: Competition and Cooperation in the Developing World*, der., Carola McGiffert, A Report of the CSIS Smart Power Initiative, 2009, s.29-30.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı Resmi Sitesi, www.dtm.gov.tr/
- Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, www.mfa.gov.tr/
- Dikerdem, Mahmut, *Ortadoğu’da Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları)*, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1977.
- Dikerdem, Mahmut, *Üçüncü Dünya’dan (Bir Büyükelçinin Anıları)*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1977.
- Emre, Emel, “Türkiye’nin Bandung Konferansı’nda Asya-Afrika Ülkelerine İhaneti”, *Özgür Üniversite Forumu*, No. 29(2005), s.87.
- Eyrice, Elem ve Dölek, Çağlar, “AFRICOM as the Manifestation of U.S Policy Shift towards Africa”, 26.02.2008, *The Journal of Turkish Weekly*, <http://USAkyayinlari.com/comments.php?id=2847>, (erişim tarihi 03.04.2010).
- Eyrice, Elem, “Bush’s Prestige Tour on Africa”, *The Journal of Turkish Weekly*, <http://www.turkishweekly.net/news/52598/bush-s-prestige-tour-on-africa.html>, (erişim tarihi 03.03.2011).
- Fırat, Melek ve Kürkcüoğlu, Ömer, “Ortadoğu’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Birinci Cilt, der., Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, 6. Baskı, s.785-789.
- Fırat, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Birinci Cilt, der., Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, 6. Baskı, s.731-732.
- French, Howard, “China in Africa: All Trade and No Political Baggage,” *New York Times*, 08.05.2004, http://www.nytimes.com/2004/08/08/international/asia/08china.html?pagewanted=1&pagewanted=t&_r=1, (erişim tarihi 22.06.2010).
- Gökmen, Oğuz, *Bir Zamanlar Hariciye: Eski Bir Diplomatın Anıları 1*, İstanbul, 1999.
- Hazar, Numan, *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2003.
- Hürriyet Daily News, “Turkish officials hail Turkey's United Nations Security Council seat”, <http://www.hurriyet.com.tr/english/world/10150122.asp>, (erişim tarihi 07.04.2011).
- International Relations & Cooperation, Republic of South Africa, “The African Renaissance Statement of Deputy President, Thabo Mbeki, SABC, Gallagher Estate, 13 August 1998”, <http://www.dfa.gov.za/docs/speeches/1998/mbek0813.htm>, (erişim tarihi: 01.05.2012).
- Issa, Jahi ve Faraji, Salim, “The Obama Administration: Revisiting and Reconsidering AFRICOM”, *The Journal of Pan African Studies*, No. 2-9(2009), s.260-263.
- KANAL TÜRK, “Davutoğlu: Ağzımdan o laf çıkmadı”, <http://www.kanalturk.com.tr/haber-detay/38186-turkiye-ye-osmanli-tuzagi-haberi.aspx>, (erişim tarihi 10.04.2011).

- Kavas, Ahmet, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, İstanbul, Tasam Yayınları, 2006.
- Kerry Brown ve Chun, Zhang, “China in Africa – Preparing for the Next Forum for China Africa Cooperation”, Asia Programme Briefing Note: ASP 2009/02, Chatham House, http://www.chathamhouse.org.uk/files/14269_0609ch_af.pdf, (erişim tarihi: 10.05.2010).
- Lyman, Princeton N., “China's Rising Role in Africa”, Presentation to the U.S-China Commission 21.07.2005, http://www.cfr.org/publication/8436/chinas_rising_role_in_africa.html, (erişim tarihi: 20.06.2010).
- Michal Meidan, “China's Africa Policy: Business Now, Politics Later”, *Asian Perspective*, No. 30-4(2006), s.69-93.
- NTVMSNBC, “Mübarek'in sözcüsü: Türkiye burnunu sokmasın”, 03.02.2011, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25178419/>, (erişim tarihi 10.04.2011).
- NTVMSNBC, “Türkiye BM Güvenlik Konseyi üyesi oldu”, 20.10.2008, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/462831.asp>, (erişim tarihi 07.04.2011).
- Oba, Ali Engin, “Türk Diplomasisi ve Afrika”, <http://www.tasam.org.tr/icerik/151/turk-diplomasisi-ve-afrika.html> (erişim tarihi 10.04.2011).
- Oran, Baskın, “1960-1980: Görelî Özerklik-3”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Birinci Cilt, der., Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, 6. Baskı, s.677.
- Ö. S. Coşar, “Bandung'ta Türkiye”, *Cumhuriyet*, 27.04.1955 (Aydın Tarihi'nden alıntı)
- Özkan, Mehmet ve Akgün, Birol, “Turkey's opening to Africa”, *Journal of Modern African Studies*, No. 48-4(2010), s.525-546.
- Özkan, Mehmet, “What drives Turkey's Involvement in Africa?”, *Review of African Political Economy*, No. 37-126(2010), s.533-540.
- Pan, Eshter, “Q&A: China, Africa, and Oil”, 18. 01.2006, *Council on Foreign Relations*, http://www.cfr.org/publication/9557/china_africa_and_oil.html, (erişim tarihi 21.06.2010).
- Presidency of the European Union; Portugal 2007 İnternet Sitesi, <http://www.eu2007.pt>
- Radikal, “Oy peşindeyiz ayıptır söylemesi”, 17.04.2008, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=500302>, (erişim tarihi 11/04/2011).
- Shinn, David H., “Military and Security Relations: China, Africa, and the Rest of the World”, *China into Africa: Trade, Aid and Influence*, der., Robert I. Rotberg, Washington D.C., Brookings Institution Press, 2008, s.155-156.
- Taylor, Ian, *China and Africa: Engagement and Compromise*, London and New York, Routledge, 2006.
- TUSKON, “2. Türkiye-Afrika Zirvesi'nden 24 Maddeli ‘İstanbul Bildirisi’ Çıktı”, http://www.tuskon.org/icerik/haber_detay.php?id=276, (erişim tarihi 13.03.2011).
- TUSKON, “Babacan, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi Adaylığı için Afrika Ülkelerinden Destek İstedi”, 15.05.2008, <http://www.tuskon.org/icerik/haberdetay.php?id=519>, (erişim tarihi 10.04.2011).
- Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Resmi Sitesi, www.tika.gov.tr/
- Türkiye İstatistik Kurumu Resmi Sitesi, <http://www.tuik.gov.tr/>
- Uchegara, Kieran E., “Continuity and Change in Turkish Foreign Policy Toward Africa”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, No. 2-3(2008), s.43-64.
- www.europafrica.net/
- Wheeler, Tom, “Sivil Toplum Kuruluşları Afrika ile Türkiye Arasındaki İlişkileri Nasıl Güçlendirebilirler: Afrika Perspektifi”, http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/15-Thomas-WHEELER_TR.pdf, (erişim tarihi 10.04.2011).